

Міністерство освіти і науки України

Державний заклад

«Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Факультет фізичного виховання і спорту

Кафедра теорії та методики фізичного виховання

Жуков Андрій Леонідович

Формування патріотичних почуттів старших підлітків засобами хортингу

Кваліфікаційна робота

за спеціальністю 014.11 (Середня освіта. Фізична культура)

другого (магістерського) рівня вищої освіти

Особистий підпис:

Андрій ЖУКОВ

Науковий керівник:

Олена ОТРАВЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент

Зав. кафедри:

Олена ОТРАВЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент

Лубни- 2026

АНОТАЦІЯ

Жуков Андрій Леонідович **Формування патріотичних почуттів старших підлітків засобами хортингу.**

Кваліфікаційна робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти з галузі знань 01 – Освіта/Педагогіка, за спеціальністю: 014.11 – Середня освіта (Фізична культура). Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Лубни, 2026.

Головною проблемою серед учнів в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану є патріотичне виховання молоді, отже тема є актуальною і своєчасною. У роботі з'ясовано сутність понять «патріотичне виховання», «національно-патріотичні якості», «патріотичні почуття». Розкрито особливості та виховний потенціал освітньо-виховного середовища сучасних закладів освіти. Обґрунтовано й експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування патріотичних почуттів здобувачів базової середньої освіти засобами хортингу.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у тому, що: *уперше обґрунтовано педагогічні умови формування патріотичних почуттів здобувачів базової середньої освіти засобами хортингу.* (а саме: використання виховного потенціалу секції хортингу з метою формування патріотичних почуттів учнів 8–9 класів).

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що розроблено методичні рекомендації для вчителів фізичної культури, тренерів секційних занять, щодо проведення різних форм патріотичних заходів (додаток В).

Структура роботи складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (92 найменування), 6 таблиць, 8 рисунків, 4 додатки. Загальний обсяг роботи – 89 сторінок.

Ключові слова: патріотичні почуття, здобувачі базової середньої освіти, засоби, хортингу.

ABSTRACT

Andriy Leonidovych Zhukov: Formation of patriotic feelings of older teenagers through horting.

Qualification thesis for the award of a second (Master's) level of higher education in the field of knowledge 01 – Education/Pedagogy, specialisation: 014.11 – Secondary Education (Physical Education). State Institution ‘Taras Shevchenko Luhansk National University’. Lubny, 2026.

The main challenge facing pupils in general secondary education institutions under martial law is the patriotic education of young people; consequently, the topic is relevant and timely. This thesis clarifies the essence of the concepts of ‘patriotic education’, ‘national-patriotic qualities’ and ‘patriotic feelings’. It explores the distinctive features and educational potential of the educational environment in modern educational institutions. The effectiveness of pedagogical conditions for fostering patriotic sentiments among pupils in basic secondary education through the practice of khortyng has been substantiated and experimentally verified.

The scientific novelty of the research findings lies in the fact that, for the first time, the pedagogical conditions for fostering patriotic feelings among pupils in basic secondary education through khortyng have been substantiated (namely: the use of the educational potential of a khortyng club to foster patriotic feelings among pupils in Years 8–9).

The practical significance of the results obtained lies in the fact that methodological recommendations have been developed for physical education teachers and club coaches on conducting various forms of patriotic activities (Appendix B).

The structure of the thesis comprises an introduction, two chapters, chapter conclusions, general conclusions, a list of references (92 entries), 6 tables, 8 figures and 4 appendices. The total length of the thesis is 89 pages.

Keywords: patriotic feelings, pupils in basic secondary education, methods, khortyng.

ЗМІСТ

Вступ.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПАТРІОТИЧНОГО ТА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ.....	8
1.1. Патріотизм у теорії та практиці	8
1.2. Концептуальні основи формування національно-патріотичних якостей здобувачів базової середньої освіти.....	20
1.3. Стан патріотичної вихованості старших підлітків в процесі фізичного виховання засобами хортингу.....	26
Висновки до першого розділу	34
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ХОРТИНГУ	36
2.1. Методи та організація дослідження.....	36
2.2. Обґрунтування педагогічних умов формування патріотичних почуттів старших підлітків засобами хортингу у позаурочній роботі з фізичного виховання.....	39
2.3. Результати експериментального дослідження.....	47
Висновки до другого розділу.....	64
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	69
ДОДАТКИ.....	80

ВСТУП

Актуальність дослідження. Згідно аналізу літературних джерел, формування національної свідомої особистості у закладах освіти вимагає наповнення всіх ланок освітнього та тренувального процесів, що проявляється в ставленні вихованців до своєї нації, зацікавленні й повазі до історії українського народу, його звичаїв та традицій, шанобливе ставлення до потреб розвитку нації [7; 53; 56].

У Наказі Міністерства освіти і науки України № 641 від 16.06.15 року «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді», заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у закладах загальної середньої освіти наголошується, що інтеграційні процеси, які відбуваються в Україні, пробудження громадянської ініціативи, виникнення різних громадських рухів, розповсюдження волонтерської діяльності, відбуваються на тлі сплеску інтересу та прояву патріотичних почуттів й нових ставлень до історії, культури, традицій і звичаїв українського народу [31].

Водночас, на важливість національного спрямування у вихованні підростаючого покоління звертали увагу такі педагоги, як: Г. Ващенко, Б. Грінченко, М. Грушевський, О. Духнович, М. Драгоманов, О. Кириченко, І. Огієнко, В. Сухомлинський та ін. [18; 27; 28; 29; 75]. У своїх працях значне місце науковці приділяють українській національній ідеї, духовності, демократичним засадам навчання та виховання, гуманістичним цінностям.

Утім, національно-патріотичне виховання на традиціях українського народу розглядають у своїх працях такі педагоги, як І. Бех, Н. Волошина, М. Дубина, О. Жаровська, О. Караман, М. Качур, Г. Коваль, Л. Набока, О. Олійник, Д. Пащенко, К. Чорна та ін. [6; 10; 17; 22; 24; 26; 30; 51; 59 76].

Засоби бойового хортингу у заклади освіти впроваджували (С. Болтівець, Г. Грибан, З. Діхтяренко, Н. Довгань, Е. Єрьоменко, К. Кукушкін, О. Отравенко, С. Присяжнюк, Л. Пустолякова, С. Присяжнюк, Т. Федорченко, В.

Хіміч та ін.) [45-52].

Актуальність дослідження підтверджується суперечностями між:

- визнанням пріоритету національних та загальнолюдських цінностей як однієї з головних цілей виховання та відсутністю механізмів формування й збереження патріотичних цінностей у здобувачів базової середньої освіти;
- потребою в формуванні національно-патріотичних якостей учнів підліткового віку та відсутністю сучасних нових технологій навчання.

Отже, значимість і актуальність формування національно-патріотичних якостей здобувачів базової середньої освіти та недостатня теоретична і практична розробленість проблеми у процесі фізичного виховання, необхідність вирішення суперечностей зумовили вибір теми дослідження: **«Формування патріотичних почуттів старших підлітків засобами хортингу»**.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування почуттів старших підлітків засобами хортингу в закладах загальної середньої освіти.

Відповідно до мети й гіпотези визначено **завдання дослідження**:

1. З'ясувати сутність понять «патріотичне виховання», «національно-патріотичні якості», «патріотичні почуття».
2. Розкрити особливості та виховний потенціал освітньо-виховного середовища сучасних закладів освіти.
3. Обґрунтувати й експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування патріотичних почуттів старших підлітків засобами хортингу.

Об'єкт дослідження – процес формування формування патріотичних почуттів старших підлітків засобами хортингу.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування патріотичних почуттів старших підлітків засобами хортингу. Для досягнення мети, розв'язання завдань та перевірки гіпотези було використано такі **методи** дослідження: *теоретичні* – аналіз, порівняння наукових підходів, положень,

визначень та узагальнення основних характеристик понять; *емпіричні* – діагностичні (спостереження, анкетування, бесіда, тестування); *педагогічний експеримент* – для виявлення результативності експериментальної роботи; *статистичні* – методи статистичної обробки результатів.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у тому, що: *уперше обґрунтовано педагогічні умови формування формування патріотичних почуттів старших підлітків засобами хортингу. (а саме: використання виховного потенціалу секції хортингу з метою формування патріотичних почуттів учнів 8–9 класів).*

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що розроблено методичні рекомендації для вчителів фізичної культури, тренерів секційних занять, щодо проведення різних форм патріотичних заходів (додаток В).

Структура роботи складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (92 найменування), 6 таблиць, 8 рисунків, 4 додатки. Загальний обсяг роботи – 89 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПАТРІОТИЧНОГО ТА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ

1.1. Патріотизм у теорії та практиці

Як показує аналіз літературних джерел та практики, наявність у суспільстві складних проблем матеріального та духовного характеру несуть серйозну загрозу ствердженню України як національної, цілісної держави. Головною проблемою серед них є патріотичне виховання молоді, національно свідомого громадянина України. Перед незалежною Україною постала проблема творчо відродити українське національно-патріотичне виховання молоді [40, 47, 48, 57, 61; 62; 63; 90]. Отже, сучасний учитель повинен бути носієм гуманізму та яскравим прикладом громадянина і патріота, який створює умови для розвитку гуманістично-орієнтованого громадянського суспільства.

За результатами аналізу наукової літератури з'ясовано, що існують різні підходи до визначення терміну «патріотизм». У Великому тлумачному словнику сучасної української мови це поняття визначається як: «любов до Батьківщини, відданість їй та своєму народові, готовність прийти на її захист», а «патріот – це той, хто любить свою батьківщину, відданий своєму народові, готовий заради неї на жертви і подвиги» [10].

Утім, з філософського погляду науковці розглядають це поняття як явище, морально-політичний принцип, зміст якого включає в себе любов до Вітчизни, гордість за її сучасне й минуле, відданість інтересам рідної країни та прагнення до її захисту [38; 72]. Видатні українські філософи-мислителі Г. Сковорода, Т. Шевченко, П. Юркевич, К. Ушинський, І. Франко, О. Духнович у своїх творах постійно звертали увагу на патріотизм народу, а саме: любові до Батьківщини, до рідної мови, до свого народу; повазі до історичного минулого; формуванню національної свідомості [85].

У працях сучасних українських дослідників В. Андрущенка, І. Беха,

В. Ковалю, В. Кульчицького [4; 6; 30; 34] висвітлюється проблема демократичного та національно-патріотичного виховання.

З огляду науково-методичних джерел, науковці зауважують, що патріотизм є елементом системи духовних цінностей людини, що не тільки надається їй із народженням, а й формується під впливом соціуму. Патріотизм є особливою духовною цінністю, оскільки виступає гарантом єднання, гармонізації сучасного українського суспільства, збереження його самобутності та культурної своєрідності в людському співтоваристві. Науковці звернули увагу на те, що патріотизму українського суспільства властиві свої особливості. В першу чергу, це висока гуманістична спрямованість української патріотичної ідеї; соборність; колективізм у вирішенні громадських завдань, особлива любов до рідної природи. Складниками патріотизму визначено емоційний, інтелектуальний, діяльнісний аспекти [1; 3; 58; 73; 78; 86].

Згідно літературних джерел, виховання – це інструмент збереження, передачі та становлення культури, це розвиток індивіда, а розвиток – самоствердження особистості. Нам імпонує думка французького філософа Г. Лебона, який вважає єдиним засобом, яким можна вплинути на душу народу в цілому і кожної особистості зокрема – це виховання. Як зауважує К. Приходченко, на кожен сферу дитини – інтелектуальну, мотиваційну, емоційну, вольову і регулятивну, предметно-практичну та екзистенціальну переважно впливають бінарні методи «виховання – самовиховання», що базуються на взаєморозумінні та повазі, солідарності та демократії, культурній європейській спадщині. Самовиховання тільки тоді виховання, коли воно «само». Це «само» надмірно проявляється у підлітковому віці, особливо в 13 – 14 років, коли активно складається уявлення про своє «Я» [62].

Важливу роль у вихованні підрастаючого покоління має патріотичне виховання, спрямоване бажання працювати на розвиток своєї країни.

У свою чергу, І. Бех розглядає патріотичне виховання з позиції керівництва індивідуальним становленням особистості як патріота, що

передбачає формування ціннісного позитивного (пізнавально-емоційного) ставлення до Батьківщини [6].

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає можливість стверджувати, що менталітет об'єднує інтелектуальні, моральні та психічні особливості мислення певного народу та виявляється в культурі, поведінці, звичаях. Утім, менталітет українців вирізняється працьовитістю, доброзичливістю, миролюбством [57].

Як показує аналіз практики, патріотизм суспільства проявляється завдяки наявності суб'єктно-об'єктних відносин. До суб'єктів патріотизму суспільства науковці відносять: особистість, індивід, сім'ю, еліту, клас, групу, етнос, націю. В якості об'єкта патріотизму можуть бути Батьківщина та елементи суспільства, що є суб'єктами патріотизму, особистість, військова організація. Отже, патріотизм є соціально-психологічною якістю, що формується, розвивається або втрачається у процесі життя під впливом політичних, економічних й соціальних чинників. Дослідниця Н. Волошина визначила такі принципи формування й розвитку патріотизму суспільства: спадкоємності; детермінізму патріотизму, причинно-наслідкового взаємозв'язку; системного використання всіх наявних чинників формування патріотизму; взаємозв'язку суспільної та індивідуальної форми патріотизму; спрямованість патріотизму на людей, що є його суб'єктом та об'єктом [10].

Мета патріотичного спрямування фізичного виховання учнів базової середньої освіти може бути досягнена шляхом реалізації таких завдань [23; 32; 61]:

- забезпечення сприятливих умов для самореалізації особистості відповідно до її інтересів та можливостей;
- виховання особистої культури, поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки – Герба, Прапора, Гімну України та історичних святинь;
- слідкування традиціям, успадкування духовних та культурних надбань українського народу;

- оволодіння та вживання української мови як духовного коду нації;
- формування духовних цінностей українського патріота: почуття патріотизму, національної свідомості, любові до українського народу, його історії, Української Держави, рідної землі, родини, гордості за минуле і сучасне на прикладах героїчної історії українського народу та кращих зразків культурної спадщини;
- сприяння діяльності спортивних організацій, клубів та осередків громадської активності, спрямованих на патріотичне виховання молоді;
- підтримання кращих рис української нації – працелюбності, прагнення до свободи, любові до природи та мистецтва, поваги до батьків;
- сприяння розвитку фізичного, психічного та духовного здоров'я; задоволення естетичних та культурних потреб особистості;
- створення умов для посилення патріотичної спрямованості фізичного виховання завдяки міжпредметних зв'язків;
- реалізація індивідуального підходу до особистості та виховання;
- забезпечення умов для самореалізації особистості відповідно до її здібностей, власних і суспільних потреб та інтересів;
- оволодіння результативними методами та навиками набуття нових знань, формування потреби у постійному інтелектуальному, духовному й моральному збагаченні та самовдосконаленні.

На сьогодні, питанням національно-патріотичного виховання молоді розглядали О. Абрамчук, Т. Гавлітіна, О. Гевко, О. Кириченко, Л. Набока, А. Науменко, Р. Петронговський, Я. Яців [1; 5; 13; 14; 29; 46; 47; 61; 90]. Питання формування військового патріотизму розглянуто в роботах А. Абрамова, М. Бака, В. Баранівського, В. Мірошніченко та ін. В останні роки, проблему патріотичного виховання молоді досліджували І. Бех та Н. Чорна, які констатували, що за роки незалежності в Україні створено передумови для оновлення змісту патріотичного виховання, формування гуманістичних цінностей та громадянської позиції підростаючого покоління. Науковці підкреслили, що в основу системи патріотичного виховання

покладено національну ідею, а в центрі патріотичного виховного процесу постала особистість дитини як найвища цінність [6, 78].

Згідно наукових джерел, патріотизм розглядається як суспільна та індивідуальна цінність, компонент структури особистості. Ми підтримуємо думку науковців, які розглядають патріотизм – як любов до Батьківщини, свого народу, турботу про його благо, сприяння становленню й утвердженню України як суверенної, правової, демократичної, соціальної держави, готовність відстояти її незалежність, служити і захищати її, розділити свою долю з її долею [7; 52; 53; 66; 77; 86].

Ми підтримуємо думку О. Жаровської, що любов до Батьківщини в українського патріота поєднується з вірою в неї, в її покликання, прекрасне майбутнє, що обов'язково відбудеться. Тільки свідомий патріот бачить не лише духовну красу свого народу, а й його слабкості, помилки і недосконалості, розуміє, що в історії Вітчизни є й темні, важкі сторінки. Національна гордість не повинна вироджуватись у самозадоволення [20, с.175].

На думку Кульчицького В. Й., цілеспрямоване патріотичне виховання повинно поєднувати любов до найближчих людей з формуванням такого ж ставлення і до певних феноменів суспільного буття. З цією метою факти життя країни, з якими ознайомлюють школярів, ілюструють прикладами з діяльності близьких їм дорослих, батьків залучають до оцінки суспільних явищ, спільної участі з дітьми в громадських справах [34, с. 512–517].

Як зазначають І. Бех, К. Чорна, на особистісному рівні патріотизм є пріоритетною стійкою характеристикою людини, яка проявляється в її свідомості, моральних ідеалах та цінностях, в реальній поведінці та вчинках. Це звичайний моральний стан життя людини. Отже, суб'єктом – носієм патріотизму є сама людина. Завдяки її творчій праці, любові, відданості розвивається почуття патріотизму [76].

У свою чергу А. Є. Миколаєнко підкреслив, що справжні патріотичні почуття здатний виховувати тільки високоосвічений, інтелігентний педагог-

патріот, який разом з учнями щиро радітиме успіхам вітчизняних спортсменів, артистів, учених, переживатиме їхні невдачі. Такий педагог зуміє допомогти учням усвідомити, що патріотизм є благородною пристрастю людини, він не має нічого спільного з національним егоїзмом [40, с. 307–311].

Ми згодні з науковцями, що патріотизм передбачає знання особливостей своєї «малої Батьківщини», любов до неї. Тому, патріотизм – це суттєва частина суспільної свідомості, яка проявляється в колективних настроях, почуттях, ціннісному ставленні до свого народу, його способу життя, національних здобутків і достоїнств, культури, традицій, героїчного історичного минулого і сьогоденної розбудови держави як єдиної нації, до безмежних просторів Батьківщини, її природних багатств [22; 38; 66].

Бути патріотом, на нашу думку, значить бути духовно обізнаним, бути відданим Батьківщині.

Науковець О. Стьопіна визначила наступні етапи виховання патріотизму особистості:

- виховання любові й поваги до своїх батьків, своєї родини;
- виховання позитивного ставлення до «малої батьківщини» (свого міста, краю, регіону);
- самоідентифікація, що формується в учнів підліткового віку в період навчання в закладі загальної середньої освіти;
- виховання усвідомлення своєї належності до історичної спільноти та культурно-релігійної традиції східнослов'янських народів, тобто формування через позитивну етнічну ідентичність толерантності в міжнаціональних відносинах;
- виховання доброзичливого ставлення до всіх народів світу – якість, притаманна високодуховній особистості, яка формується у процесі самовиховання протягом усього життя [68].

У педагогічному словнику зазначається, що патріотизм – це любов до Батьківщини, відданість їй, готовність служити її інтересам, йти на самопожертву [79]. Отже, патріотизм виявляється в практичній діяльності,

спрямованій на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів. Виховання патріотизму у дітей розпочинається з виховання у них любові до рідної мови, культури народу та його традицій, поваги до сімейних реліквій, пов'язаних із трудовими і бойовими сторонами життя предків, близьких родичів, земляків.

Таким чином, можна визначити, що категоріями патріотичного виховання є: національна ідея; національна культура; рідна мова; історія народу і держави; самовизначення, самоідентифікація; категорії Батьківщини (мала і велика Батьківщина); лідери та герої народу, нації, держави; рідний край, місто, село; рідні мати, батько [49].

У Вікіпедії зазначається, що, результатом патріотичного виховання можна вважати людину, громадянина чи представника певної нації або національності, який: розуміє та поділяє сутність національної ідеї; є носієм національної культури; своєю професійною діяльністю сприяє економічному, науковому, культурному зростанню Батьківщини; любить і відстоює рідну мову, користується нею; любить, захищає і відстоює рідну країну / державу / територію; любить, захищає і відстоює свої звичаї, традиції; любить, захищає і підтримує співгромадян з патріотичним способом мислення; відчуває гордість за Батьківщину [49].

Отже, патріотизм – складна інтегрована система патріотичних якостей духовно-морального, емоційно-почуттєвого, інтелектуального та діяльнісно-поведінкового характеру. Виходячи з цього, визначено структуру патріотизму, яку складають такі компоненти:

- 1) духовно-моральний (почуття любові до Батьківщини, моральної відповідальності перед нею, відчуття духовного зв'язку зі своїм народом);
- 2) когнітивний (знання з історії та культури Батьківщини, патріотична свідомість);
- 3) ціннісний (потреба в духовно-моральних, культурно-національних і загальнолюдських цінностях, серед яких належне місце посідає патріотизм);
- 4) діяльнісний (готовність діяти на благо своєї країни, відстоювати її інтереси, захищати їх);

5) ідентифікаційний:

- етнічна самоідентифікація (толерантне ставлення до представників інших народів на основі позитивної етнічної самоідентифікації);
- національна ідентифікація (національна гідність, відчуття своєї належності до нації, позитивне ставлення до співвітчизників);
- громадянськість (потреба у належному виконанні громадянських обов'язків) [73].

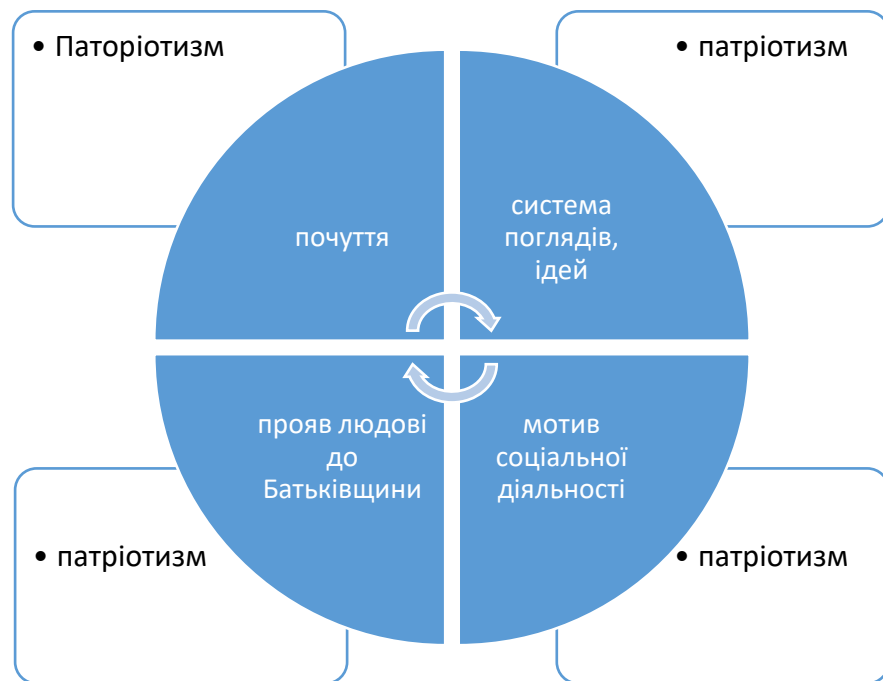

Рис. 1.1. Аспекти патріотизму

Як показано на рис.1.1., науковці виокремили наступні аспекти патріотизму:

- 1) патріотизм як почуття: ставлення до Батьківщини, народу, суспільства, моральне почуття;
- 2) патріотизм як система поглядів, ідей, що є результатом засвоєння культури, традицій, звичаїв свого народу;
- 3) патріотизм як один із потужних і постійних мотивів соціальної діяльності;

4) патріотизм як безпосередній прояв любові до Батьківщини у вчинках людей, самореалізація на благо Вітчизни.

Науковці І. Бех, О. Сухомлинська, К. Чорна звертають увагу на те, що педагогічне розуміння патріотичних якостей здобувачів освіти лежить у площині цілеспрямованої особистісно-перетворювальної дії в процесі патріотичного виховання. Педагоги патріотизм, розглядають як одне з громадянських почуттів, змістом якого є любов до Батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури [6; 69; 76].

Узагальнюючи сучасні наукові підходи К. Чорної та інших дослідників до визначення сутності поняття «патріотичні якості», встановлено: патріотична якість особистості – це соціально-психологічна властивість, яка виявляється в єдності знань і діяльнісних почуттів особистості щодо світу людей, навколишнього предметного довкілля та суспільства в цілому [76].

У наукових дослідженнях визначено поєднання у структурі особистості *таких патріотичних якостей:*

1) якості, що характеризують ціннісне ставлення особистості до своєї сім'ї, родини;

2) якості, що визначають моральне ставлення до людей, толерантне ставлення до інших культур та націй;

3) якості, що характеризують ставлення до своєї країни, рідного краю.

Базовими національно-патріотичними якостями визначено:

- любов і повага до батьків, своєї родини, відчуття гордості за свій рід;
- ціннісне ставлення до Батьківщини, рідного краю;
- толерантне ставлення до людей інших національностей, поважне ставлення до їхньої культури та традицій;
- усвідомлення себе частиною українського народу [84] .

Деякі науковці патріотичне виховання розглядають як систематичну і цілеспрямовану діяльність суб'єктів закладів освіти, державних установ і громадських організацій з формування в учнів патріотичної свідомості на основі відчуття вірності Вітчизні й готовності до виконання громадянського

обов'язку, конституційних обов'язків по захисту інтересів Батьківщини. Ми згодні з О. Жаровською, що, патріотичне виховання, це процес свідомого та цілеспрямованого впливу на особистість, що призводить до виникнення в неї стійких механізмів регулювання патріотичної свідомості, патріотичного відношення і поведінки. Патріотичним вихованням учнів у закладах освіти є процес усвідомлення дитиною свого суспільного значення і визнання його з боку закладу освіти та суспільства. Як цілеспрямований процес патріотичним вихованням є єдність етичного та естетичного вчення й самоосвіти. Утім, діяльність з патріотичного виховання носить соціальний характер, дає можливість виховати гуманістично спрямовану особистість, високу громадянськість і відповідальність, уміння застосувати спеціальні знання в повсякденній практиці. Отже, визначальними соціальними умовами ефективності системи виховання патріотизму є: наявність загальнодержавних цінностей, облік соціальних і етнічних особливостей учнів, висока ефективність мотивації патріотичної поведінки [20].

Як зауважують І. Бех, К.Чорна, в останні роки зростає інтерес молоді до духовно-етичних та соціально-філософських проблем. Це свідчить про те, що молодь шукає життєві духовні орієнтири. Прагнення молодих людей до позитивних духовних змін залишає надію і вселяє впевненість у тому, що духовно-етична криза, що переживається в даний час, буде здолана [6; 76].

Підкреслимо, що патріотичне виховання здобувачів базової середньої освіти має свої особливості, які визначаються специфікою змісту, рівнем мотивації, досвідом використання його у навчанні і вихованні учнів. Ці особливості були враховані нами при розробці комплексної програми педагогічного експерименту, напрямами реалізації якої стали: поліпшення якості патріотичного виховання учнів; задоволення їхніх потреб у патріотичних знаннях, уміннях і навичках; підвищення ефективності змісту патріотичного виховання. Слід звернути увагу на те, що завдання патріотичного виховання успішно вирішуються у випадку, якщо освітній та виховний процеси проводяться комплексно. Якщо в цю діяльність включені

як суб'єкти, так і об'єкти патріотичного виховання; забезпечується узгодження виховних дій усіх категорій вчителів, вихователів, враховуються індивідуальні якості та особливості учнів, аналізуються умови, в яких відбувається процес патріотичного виховання, використовуються різноманітні форми й методи [3; 8; 14; 17].

Окремо дослідження проблеми національно-патріотичного виховання учнів у закладах позашкільної освіти вивчала Т. Гавлітіна, (2007) де значна увага приділялась вихованню в учнів підліткового віку патріотизму, любові до своєї землі і рідного народу, загартування в них волі і характеру та необхідності виділення позашкільної освіти в структурі освіти загалом [11].

Патріотичне виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи вивчав М. Тимчик, 2012, який зазначив, що необхідно підлітків привчати до патріотизму, більше проводити патріотичних та спортивних заходів [71].

Отже, патріотичне виховання – першочергове завдання будь-якого закладу освіти. Утім, форми й методи патріотичного виховання можуть бути різноманітними. Велику роль відіграють такі атрибути національно-державної ідентичності, як гімн, прапор, герб, національні свята. Слід звернути увагу вчителів та тренерів на формування в учнів підліткового віку любові до батьківщини, але слід пам'ятати, що виховання національної гордості починається з раннього дитинства.

Ми цілком підтримуємо думку О. Жаровської, яка зазначає, що зміст патріотичного виховання буде цілеспрямованим, конкретним та ефективним лише тоді, коли воно буде втілюватися у практичну діяльність. Було визначено наступні етапи для його здійснення [20]:

- інформаційний (надання інформації для усвідомлення патріотичних цінностей та ідеалів українського народу та активності в їх реалізації);
- організаційний (безпосередня організація освітнього процесу з метою оволодіння науковими фактами, поняттями, теорією про природу та суспільство, нормами поведінки, соціальними відносинами, звичаями,

традиціями. Формування патріотичного світогляду особистості);

- стимулюючий (стимулювання патріотичного самовдосконалення та самовиховання учнів, формування патріотичних переконань, практичних навичок та умінь реалізації патріотичних якостей і почуттів у процесі фізичного виховання).

Практика показує, що зміст патріотичного виховання виявляється у формуванні таких національно-патріотичних якостей, як: національно-патріотична самосвідомість, світогляд, переконаність; постійна активність в освітній та спортивній діяльності; знання історії і культури своєї країни; любов до Вітчизни.

На основі аналізу літературних джерел ми розглядаємо патріотизм, як процес розвитку патріотичних якостей, почуттів любові до Батьківщини, моральної відповідальності за долю Батьківщини, готовності її захищати; проявляється у самовизначенні особистості, у свідомому збереженні національних духовних цінностей. Структурними компонентами патріотизму є: когнітивний, мотиваційний, діяльнісний.

Отже, патріотичним вихованням здобувачів базової середньої освіти є педагогічний процес становлення особистості патріота своєї Вітчизни на основі дотримання законів, норм права, загальнолюдської моральності. Молодому поколінню потрібно оволодіти не лише системою знань, а й національно-патріотичною культурою, духовністю. У реалізації патріотичного виховання потрібні нові концептуальні підходи, передусім усвідомлення того, що формування патріотизму в здобувачів базової середньої освіти не може займати другорядне місце. Завжди у закладах позашкільної освіти на перше місце постійно необхідно ставити моральність, відповідальність, любов до Батьківщини, виховувати у вихованців національно-патріотичні якості.

1.2. Концептуальні основи формування національно-патріотичних якостей здобувачів базової середньої освіти

Слід зазначити, що концептуальні засади виховання патріотизму здобувачів освіти ґрунтуються на положеннях Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки, затвердженої Указом Президента України 13 жовтня 2015 року № 580/2015 [43].

Виховання патріотичних почуттів молоді спрямоване на забезпечення цілісності, соборності України, що є «серцевиною української національної ідеї». У Наказі МОН № 641 від 16.06.15 року «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді», Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у закладах загальної освіти зазначається, що інтеграційні процеси, які відбуваються в державі, європоцентричність, пробудження громадянської ініціативи відбуваються на тлі сплеску інтересу та прояву національно-патріотичних почуттів і нових ставлень до культури, традицій та звичаїв українського народу. Отже, патріотичне виховання наскрізно пронизує весь освітній процес закладів освіти та поєднує національне, громадянське, моральне, родинно-сімейне, естетичне, правове та фізичне виховання, базується на національній історії, знаннях, виконанні громадянських обов'язків, відповідальності за власне майбутнє, добробут та долю країни [33]. Таким чином, ми бачимо безперечну актуальність даного дослідження.

Відзначимо, що патріотичне виховання має охоплювати всіх учасників освітнього та виховного процесів, сприяти формуванню у дітей та утвердженню у вчителів, тренерів та батьків національних й загальнолюдських цінностей, особистісних якостей, що притаманні громадянину України.

Слід відзначити, що проявом патріотичного духу, свідченням формування української політичної нації стало масове використання

української національної та державної символіки, українського традиційного одягу, жовто-блакитних кольорів [47].

Відповідно, всі заходи в закладах освіти мають бути наповнені громадянсько-патріотичним змістом, стверджувати ідею спільності інтересів та взаємоповаги усіх учасників освітнього і виховного процесів, підтримувати прагнення кожної особистості до духовного, інтелектуального, творчого та фізичного розвитку задля розквіту нашої держави. Утім, доцільно добирати та поєднувати різноманітні методи й форми патріотичного виховання, насичувати їх патріотичними емоціями та переживаннями, активно використовувати приклади мужності захисників України.

Як зазначає доктор педагогічних наук О. Караман, сучасне українське патріотичне виховання необхідно реалізовувати через основні національні цінності (Українську національну ідею, державну незалежність України, самопожертву в боротьбі за свободу нації, патріотизм та готовність до захисту Батьківщини, єдність поколінь на основі віри в національну ідею, почуття національної гідності, історичну пам'ять, громадську національно-патріотичну активність, пошану до державних та національних символів, до Державного Гімну, Герба і Прапора, Конституції України, шанування рідної культури, мови, національних свят і традицій, орієнтацію власних зусиль на розбудову Української держави і розвиток народного господарства, прагнення побудувати справедливий державний устрій, протидію антиукраїнській ідеології, готовність стати на бік народу, який бореться за національну свободу, сприяння розвитку духовного життя українського народу тощо) та через громадянські цінності (прагнення до соціальної гармонії, відстоювання соціальної й міжетнічної справедливості, культуру соціальних та політичних стосунків, пошану і рівність громадян перед законами, пріоритет ідеї громадянськості над ідеєю держави, права людини на життя, власну гідність, безпеку, приватну власність, рівність можливостей, суверенітет особистості (право на свободу думки, проведенні зборів, самовираження), готовність до захисту власних прав і свобод, пошану до національно-культурних цінностей

інших народів, повагу до демократичних виборів та демократично обраної влади, толерантне ставлення до чужих поглядів, якщо вони не суперечать національним цінностям [22].

Згідно Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, громадянський компонент виховання у закладах с освіти найвиразніше втілено у змісті навчальних предметів української мови, літератури, історії України, правознавства та ін. Вивчення цих предметів спрямовано на формування переконливого почуття патріотизму й громадянської свідомості дітей та учнівської молоді, знань про права та свободу громадян, сутність громадянського суспільства [32].

Не слід забувати про виховання сучасного громадянина-патріота Української держави, готувати молодь до виконання ролі активних громадян, формування громадянських навичок та цінностей за допомогою тренінгів: «Вчимося бути громадянами» «Ми – громадяни України».

Необхідно надавати перевагу активним формам роботи, що передбачають самостійну або спільну роботу, набуття учнями соціального досвіду; сприяють формуванню національної свідомості, критичного мислення, ініціативності, творчого підходу до справи, відповідальності за свої дії та вчинки: громадській, волонтерській діяльності, спортивним клубам.

Окремої уваги заслуговує також волонтерська діяльність учителів, тренерів, учнів та батьків, яка через конкретну, практичну діяльність сприяє встановленню соціальних зв'язків, опануванню дітьми новими навичками, формуванню у них прагнення до відповідальної патріотичної поведінки, моральних та духовних якостей, світогляду справжнього громадянина України. Підкреслимо, що діяльність волонтерських груп здійснюється в інформаційному, соціальному, захисному та інших напрямках.

Одним із напрямком волонтерської роботи є психологічна та моральна підтримка воїнів Збройних Сил України, інших військових формувань; допомога родинам, що були змушені покинути свої домівки у результаті анексії Росією Криму та окупації окремих територій східної України. Тому

Міністерство освіти і науки України рекомендує продовжити участь дітей та учнівської молоді у таких всеукраїнських акціях, як «Лист пораненому», «Хвиля доброти», а також у волонтерських акціях, що започатковані за ініціативи громадських організацій та закладів освіти [33].

Дуже важливо, щоб здобувачі базової середньої освіти незалежно від їх національності та регіону проживання, прагнули жити в Україні; розуміли необхідність дотримання конституційних і правових норм, володіння державною мовою; сприймали регіональну історію як частину загальної історії України, відчували власну причетність до майбутньої долі рідного краю як невід'ємної складової єдиної країни [7].

Особливу роль у патріотичному вихованні учнівської молоді відіграє вчитель та його особистий приклад, погляди і практичні дії, що мають бути взірцем для наслідування. Якість освітнього та виховного процесів здобувачів базової середньої освіти залежить від рівня підготовленості вчителів до кожного заходу; використання різноманітних засобів, методів і форм; знань вікових й психологічних особливостей дітей; відвертості, емоційності, оптимізму та активної патріотичної позиції вчителя. Отже, патріотичне виховання учнів має здійснюватися кожним вчителем на кожному уроці та кожним тренером у позаурочній роботі з фізичного виховання в закладах позашкільної роботи.

Нормативно-правова база з питань патріотичного виховання

Далі ми з'ясували, що нормативно-правовою базою з питань патріотичного виховання у Криворізькій школі-гімназії № 63 є:

- розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.12.2017 №903-р «Про затвердження плану заходів на 2017-2029 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа»;
- лист МОН України від 01.02.2018 №1/9-74 «Щодо застосування державної мови в освітній галузі»;

- Наказ Міністерства освіти і науки України № 641 від 16 червня 2015 року «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у закладах освіти»;
- Наказ Міністерства освіти і науки України від 07 вересня 2000 № 439 «Про затвердження Рекомендацій щодо порядку використання державної символіки в закладах освіти України»;
- Наказ Міністерства освіти і науки України № 768 від 16 липня 2015 року»;
- Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.05.2015 № 581 «Про схвалення Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді»;
- Додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641. Заходи щодо реалізації концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді;
- Указ Президента України від 13.11.2014 № 872 «Про День Гідності та Свободи»;
- Указ Президента України від 13.11.2014 № 871 «Про День Соборності України»;
- Указ Президента України від 14.10.2014 № 806 «Про День захисника України»;
- Лист Міністерства освіти і науки України від 27.11.2014 № 1/9-614 «Про методичні рекомендації з патріотичного виховання»;
- Лист Міністерства освіти і науки України від 13.08.2014 № 1/9-412 «Про проведення Уроків мужності»;
- Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 27.07.12 № 1/9-530 «Щодо виховання сучасного громадянина в полікультурному середовищі засобами позакласної роботи».

Дитячі та молодіжні громадські організації

Особливу роль у пропаганді ідеї патріотичного виховання як національного пріоритету України відіграють набутті здобувачами освіти громадянські якості та дитячі й молодіжні громадські організації. Як зазначає М. Жеребцова, серед таких організацій досвід проведення заходів, реалізації проєктів, програм з патріотичного виховання дітей та учнівської молоді мають: Національна організація скаутів України, Національна скаутська організація ПЛАСТ, Всеукраїнська дитяча скаутська організація «Січ», Всеукраїнський дитячий рух «Школа безпеки», Всеукраїнське патріотичне об'єднання «Майбутнє України» та інші [23].

Ми годні, що основними способами використання потенціалу дитячих та молодіжних громадських організацій у вихованні дітей та учнівської молоді може стати проведення спільних з закладами загальної середньої освіти та закладами позашкільної освіти акцій, флешмобів, фестивалів, проєктів, інших заходів патріотичного спрямування; ознайомлення вчителів із методикою виховної роботи громадських організацій через систему спільних семінарів, конференцій, тренінгів. Доцільним буде залучення регіональних осередків дитячих та молодіжних громадських організацій до проведення туристських змагань, зльотів, військово-спортивних патріотичних ігор, спортивних змагань.

Слід звернути увагу на те, що Закон України «Про громадські об'єднання» дає право громадським організаціям пропагувати свою діяльність, звертатись до керівників закладів освіти з пропозиціями щодо співпраці у питаннях освітньої та спортивної діяльності дітей. У свою чергу, педагогічна, учнівська, батьківська громада визначає доцільність та необхідність такої взаємодії, виходячи із своїх можливостей, пріоритетів освітньо-виховної роботи [63].

1.3 Стан патріотичної вихованості здобувачів базової середньої освіти в процесі фізичного виховання засобами хортнгу

Згідно аналізу науково-методичної літератури, позаурочна робота з фізичного виховання покликана сприяти зміцненню здоров'я, підвищенню рівня загальної фізичної підготовленості, задоволенню спортивних інтересів і забезпеченню активного відпочинку дітей та молоді. Вона доповнює урочну роботу з фізичного виховання та має велике значення для організації дозвілля й повсякденного побуту здобувачів базової середньої освіти. Підкреслимо, що позаурочна робота з фізичного виховання здійснюється на добровільних засадах як у формі систематичних занять з постійним складом дітей, так і у формі епізодичних заходів зі змінним складом учасників [87].

Загальновідомо, що позашкільне виховання складає невід'ємну частину системи освіти та здійснюється різного типу закладами позашкільної освіти, покликано сприяти всебічному розвитку здібностей і схильностей дітей підліткового віку, вихованню активності, формуванню інтересу до праці, мистецтва, військової діяльності, спорту, організації розумного дозвілля і відпочинку, зміцненню здоров'я. Широкий діапазон спрямованості завдань і змісту різних форм організації позаурочної роботи з фізичного виховання, добровільність участі в ній забезпечують можливість задоволення індивідуальних потреб та інтересів здобувачів базової середньої освіти до занять фізичними вправами [37].

Відзначимо, що характерною особливістю позаурочної роботи з фізичного виховання є те, що вона здійснюється на основі добровільності: кожен учень за власним бажанням вибирає для себе той чи інший вид діяльності. Особливістю позаурочної роботи з фізичного виховання є також те, що їй властиве різноманітність форм.

Завдання позаурочної роботи з фізичного виховання:

а) залучити, яка, можна, більше учнів до систематичних занять фізичними вправами на основі індивідуальних інтересів у власному фізичному вдосконаленні;

б) сприяти організації корисного дозвілля учнів, зміцненню здоров'я і підвищенню фізичної підготовленості;

в) сприяти формуванню інтересу до проведення масової фізкультурної роботи в різних ланках системи фізичного виховання дітей на основі вдосконалення інструкторсько-методичних і суддівських знань та навичок, виховання активності здобувачів базової середньої освіти [36].

Згідно аналізу літературних джерел, великий потенціал фізичного виховання полягає у впливі не тільки на рухову сферу дитини, а й на духовну, особистісну й соціальні сфери [54]. Важливо формувати цілісну систему знань про здоров'я та здоровий спосіб життя, інтересів і потреб в засвоєнні учнів підліткового віку цінностей фізичної культури, організації змістового дозвілля. Тому в закладі позашкільної освіти треба більше уваги приділяти підвищенню рівня мотивації до власних змін мислення учнів 8-9 класів щодо сутності фізичного й патріотичного виховання.

Слід підкреслити, що в процесі фізичного виховання учнів 8–9 класів вирішуються різноманітні питання:

- виховуються морально-вольові якості особистості;
- виробляється необхідність в повсякденних заняттях фізичними вправами;
- формуються життєво важливі рухові дії та вміння, що необхідно виконувати в різноманітних умовах; розвиваються рухові якості, необхідні в праці та захисті Батьківщини.

На заняттях з фізичної культури можна практикувати проведення КВВ, конкурси, вікторини на спортивну тематику.

Комплексне використання усіх форм фізичного виховання, на нашу думку, повинне забезпечити включення фізичної культури та спорту в спосіб життя учнів підліткового віку, досягнення оптимального рівня фізичної

активності. Організаційно-педагогічне та методологічне підґрунтя удосконалення системи фізичного виховання учнів наведено у дослідженнях Т. Круцевич, Б. Шияна, О. Худолій [36, 37, 82; 87].

У Державному стандарті базової і повної середньої освіти, Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми патріотичного виховання громадян на 2017-2021 роки зміст освіти створює передумови для всебічного розвитку особистості та визначається на засадах загальнолюдських і національних цінностей, гуманізації та демократизації освіти. Значна увага приділяється практичній і творчій складовим освітньої діяльності. Виходячи з цього, одним із головних завдань закладу позашкільної освіти є звернення до особистості, індивідуальності, до духовності, необхідність постійного підвищення рівня здоров'я у контексті «гармонійного духовно-фізичного розвитку людини» [32; 59].

Ми вважаємо велику роль у фізичному вихованні учнів підліткового віку відіграють заняття фізичною культурою та спортом у різних гуртках, секціях та спортивних клубах. До фізичного виховання здобувачів базової середньої освіти треба підходити творчо, враховуючи індивідуальність кожного. За останні роки було зроблено немало досліджень щодо вдосконалення позаурочних занять з різних видів спорту. Широка мережа закладів позашкільної освіти дає змогу молоді задовольняти потреби в додатковій освіті в змістовному дозвіллі, розвивати творчі здібності учнів, патріотичний напрям фізичного виховання. До цієї мережі входять відділи Будинків та Палаців культури, дитячі мережі та парки, Палаці юнацької творчості, центри наукової творчості, науково-творчі та навчально-дослідницькі творчості, центри туризму та краєзнавства, центри естетичного виховання, станції та клуби юних натуралістів, Малі академії наук та ін. Отже, формування самостійності в учнів 8–9 класів займатись фізичною культурою і спортом потрібно розглядати як органічну складову частину всієї виховної роботи, організовану закладом освіти, сім'єю, громадськістю [21].

Доктор з фізичного виховання та спорту Т. Круцевич: «фізичне виховання

в навчально-виховній сфері розглядає як складову частину загальної системи виховання, яка повинна забезпечувати розвиток фізичного, морального здоров'я, комплексний підхід до формування розумових і фізичних якостей особистості, фізичну та психологічну підготовку до активного життя й професійної діяльності на принципах індивідуального підходу, пріоритету засобів оздоровчого спрямування, широкого використання різноманітних форм рухової активності» [37, с. 81].

У свою чергу, В. Цибульська, Г. Безверхня підкреслюють, що спортивні секції – це спеціальні підрозділи з окремих видів спорту, які створюються в усіх закладах освіти, армійських підрозділах та практично на кожному підприємстві, в установі. Найчастіше секції створюються з найбільш популярних видів спорту – легкої атлетики, плавання, різноманітних видів гімнастики, спортивних ігор та ін. Кількість дітей та молоді, що займаються, – від 10 до 18 чоловік, у командно-ігрових може бути і більша. Спортивна секція може бути поділена на групи: початкової спеціалізації, базової і групи спортивного вдосконалення. Великі секції найчастіше бувають у гарно фінансованих колективах фізичної культури, де є матеріальна спортивна база та можливість забезпечити заняття кваліфікованим тренерським складом. Секційні групи завжди беруть участь у різноманітних змаганнях, де визначається показник ефективності цих занять, частіше за динамікою спортивних результатів. За належної матеріальної бази, кількісного групового складу та кваліфікованих тренерів спортивна секція з видів спорту може стати спортивним клубом з цього виду спорту, з розробкою нормативних документів і затвердженням відповідного статуту [50, с. 44-45].

У нашому дослідженні ми обрали секцію бойових мистецтв. Бойові мистецтва – це східні єдиноборства, карате, рукопашний бій, бокс у самих різних напрямках. Бойові мистецтва представлені багатьма напрямками: у-шу, карате, дзюдо, кікбоксінг, бокс, вільна боротьба.

Навчально-виховна робота у секції хортингу повинна проводитися за наступними напрямками:

- визначення пріоритетних напрямків роботи з патріотичного спрямування на сучасному етапі, збагачення змісту патріотичного виховання;
- розвиток сучасних форм і методів виховання на основі інформаційних технологій;
- посилення національно-патріотичної спрямованості секційних занять, необхідність застосування інноваційних форм педагогічного впливу на дітей підліткового віку, а також рівня сформованості їх патріотичної вихованості.

Згідно аналізу літературних джерел, одним із основних факторів популярності хортингу є поєднання системи духовних цінностей, які вони пропагують; унікальної для кожного одноборства рухової активності (рухів, прийомів тощо), яка дозволяє розкрити й реалізувати можливості людини й внутрішнього особистісного сенсу занять одноборствами. Як зазначає А. Бирюков, у східних бойових мистецтвах основу складають філософські ідеї, сенс. Перш за все – це навчання людини, складний комплекс духовної та фізичної культури, багатовікові традиції боротьби, що знаходяться в безперервному розвитку [9, с. 103], який має значний вплив на формування свідомості особистості спортсменів, котрі обрали цей шлях.

Дослідники А. Тарас [76], Ю. Шуліка [89] та ін.), підкреслюють що східні одноборства –це ефективний засіб не тільки фізичного, а й морального вдосконалення, гармонійного розвитку особистості. Заняття східними одноборствами формують внутрішню культуру людини, дисципліну, волю, колективізм, розвивають почуття обов'язку та відповідальності.

Науковці вважають, що заняття східними одноборствами дозволяють певною мірою вирішити проблему формування в учнів підліткового віку умінь управляти власними психічними процесами, емоційними станами, ефективно й раціонально використовувати їх у спортивній діяльності для саморозвитку та самовдосконалення. Східні бойові мистецтва мають систему спеціальних методів морально-психологічної підготовки й саморегуляції. Ці різновиди

японських бойових мистецтв ґрунтуються на моральному кодексі самурайської честі –«бусідо». Як зауважують Г. Агафонов, Б. Воронин [2], А. Бирюков [9], А. Тарас [76], головна мета всіх систем одноборств не тільки захистити себе фізично або отримати перемогу над суперником, а й засвоїти певний моральний кодекс, який полягає в тому, щоб бути чесним, увічливим, скромним, благородним, готовим завжди допомогти слабшому, який потребує цієї допомоги.

Заняття східними одноборствами дозволяють не тільки забезпечити відповідну фізичну та інтелектуальну підготовку дітей, а й виховати законослухняного громадянина, який здатний відстояти та захистити себе, ґрунтуючись на увічливості, чесності, благопристойності, цілісності, єдності й гармонії протилежностей, наполегливості й самовладанні. Дослідниця І. Кузнецова звернула увагу на те, що оволодіння філософськими ідеями східних одноборств, дотримання їх у спортивній діяльності дозволяє вирішити такі завдання [39, с.121].

- удосконалювати майстерність заради досягнення перемоги над конкретним супротивником;
- досягати духовної й фізичної досконалості, що веде до злиття з «дао» та довголіття (наприклад, «даоси») або до досягнення провітління (наприклад, «буддисти»);
- долучитися до духовних традицій, завдяки чому знаходити новий сенс існування, що дозволить протистояти несприятливим умовам зовнішнього середовища;
- формувати в людини прагнення досягти «вищої мудрості» або рівня інтелектуально-фізичної досконалості, який називається «ідеальна людина».

З позицій фізичного виховання, східні одноборства – це ефективна система фізичного розвитку для людей різного віку, яка сприяє продовженню періоду їхньої фізичної дієздатності. Слід підкреслити, що заняття східними одноборствами мають значний виховний потенціал, а саме [9]:

а) стимулюють повсякденний контроль рівня функціональної підготовленості;

б) є засобом об'єктивної оцінки якості навчальних програм і методики функціональної та техніко-тактичної підготовки в спортивній та професійній діяльності;

в) задовольняють біологічну потребу у фізичних і психічних стресах «позитивного» забарвлення.

Серед переваг занять східними одноборствами можна виокремити (рис.1.2.): східні одноборства – це система функціонального розвитку людини будь-якого віку; східні одноборства – це соціально корисно спрямований вид спортивної діяльності; східні одноборства – це система спортивного вдосконалення в будь-якому віці [81; 91].

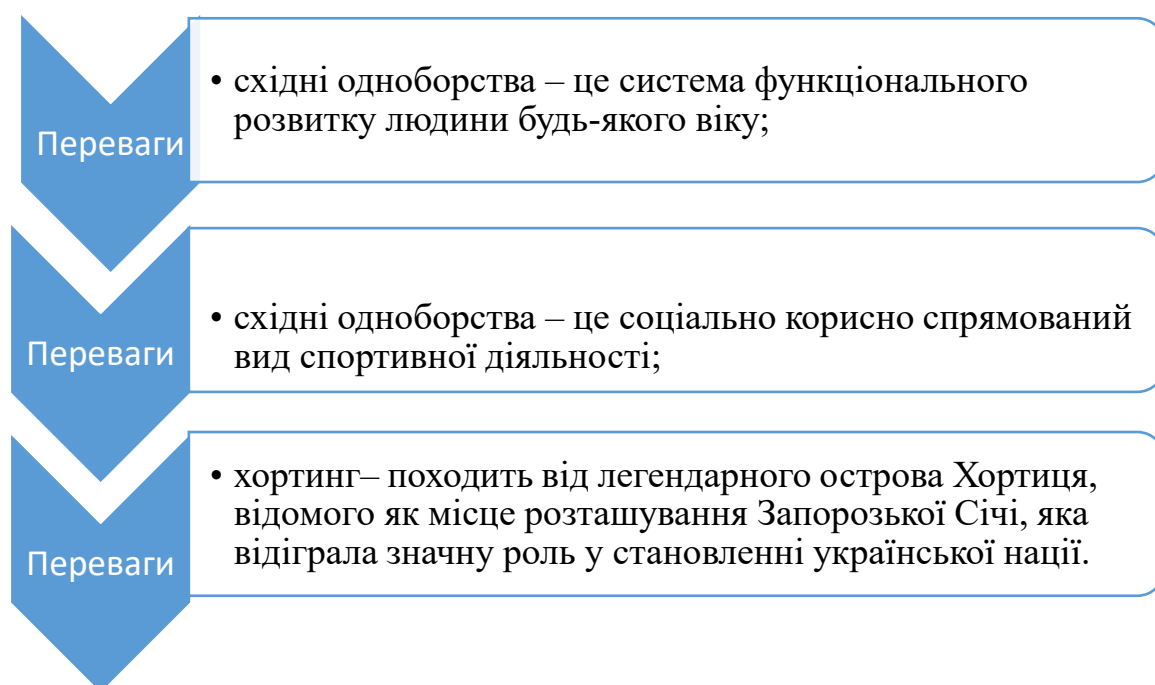

Рис. 1.2. Переваги занять східними одноборствами та хортингу

Загальновідомо, що східні одноборства існували й існують як засіб і метод удосконалення людини в духовній, інтелектуальній і тілесній гармонії та єдності з природою. Вони дозволяють сформувати фізичну витривалість та емоційну стійкість, розвивають вольові якості, розширюють світогляд,

стимулюють інтелектуальну активність, сприяють прагненню до духовного зростання, змінюють систему ідеалів і цінностей людини. Залучення учнівської молоді до східних учень та занять східними одноборствами є одним із шляхів пошуку виходу із сучасної духовної кризи, яка виникла в суспільстві [39].

Утім, крім рухової активності одноборства задовольняють дуже важливу потребу – емоційного розвантаження, необхідного під час сучасних напружених ритмів життя [89]. З цієї точки зору відбувається формування за новими принципами виховного процесу, спрямованого на залучення учнів до культури Сходу.

Утім, ми у нашому дослідженні ще привчали учнів підліткового віку до патріотичних заходів, таких як: Дні пам'яті жертв Голодомору 1932-33 рр., Дні збройних сил України, Дні соборності України, Дні рідної мови, Дні річниці пам'яті Небесній сотні, Дні Перемоги, Міжнародного дня сім'ї, День вишиванки, але проводили військово-спортивні ігри, Козацькі розваги, зустрічі з воїнами АТО.

Висновки до першого розділу

Аналіз наукових праць із проблеми дослідження виявив значний інтерес до національно-патріотичного виховання здобувачів базової середньої освіти.

На основі аналізу літературних джерел, ми розглядаємо патріотичне виховання – як першочергове завдання будь-якого закладу освіти. Утім, форми й методи патріотичного виховання можуть бути різноманітними. Велику роль відіграють такі атрибути національно-державної ідентичності, як гімн, прапор, герб, національні свята. Слід звернути увагу вчителів та тренерів на формування в учнів підліткового віку патріотичних якостей, але слід пам'ятати, що виховання національної гордості починається з раннього дитинства. Патріотизм виявляється в почутті любові до Батьківщини, у моральній відповідальності за долю Батьківщини, готовності її захищати; у самовизначенні особистості та у свідомому збереженні національних духовних цінностей. Структурними компонентами патріотизму є: когнітивний, мотиваційний, діяльнісно-поведінковий.

Базовими національно-патріотичними якостями визначено любов і повага до батьків, своєї родини, відчуття гордості за свій рід; ціннісне ставлення до Батьківщини, рідного краю; толерантне ставлення до людей інших національностей, поважне ставлення до їхньої культури та традицій; усвідомлення себе частиною українського народу.

Результатом національно-патріотичного виховання є формування нового українця, що діє на підставі національно-патріотичних цінностей: поваги до національних символів; участі у громадсько-політичному житті країни; поваги до прав людини; толерантного ставлення до цінностей і переконань представників інших культур, рівності всіх перед законом; готовності захищати суверенітет і територіальну цілісність України.

Велику роль у фізичному вихованні учнів підліткового віку відіграють заняття фізичною культурою та спортом у різних гуртках, секціях та спортивних клубах. До фізичного виховання здобувачів базової середньої освіти треба підходити творчо, враховуючи індивідуальність кожного.

У нашому дослідженні ми формуємо національно-патріотичні якості здобувачів базової середньої освіти засобами хортингу ових мистецтв у позаурочній роботі з фізичного виховання в закладах позашкільної освіти.

Навчально-виховна робота у секції хортингу повинна проводитися за наступними напрямками: визначення пріоритетних напрямків роботи з патріотичного спрямування на сучасному етапі, збагачення змісту патріотичного виховання; розвиток сучасних форм і методів виховання на основі інформаційних технологій; посилення національно-патріотичної спрямованості секційних занять, необхідність застосування інноваційних форм педагогічного впливу на дітей підліткового віку, а також рівня сформованості їх патріотичної вихованості.

Серед переваг занять східними одноборствами ми виокремили: східні одноборства – це система функціонального розвитку людини будь-якого віку; східні одноборства – це соціально корисно спрямований вид спортивної діяльності; східні одноборства – це система спортивного вдосконалення в будь-якому віці.

РОЗДІЛ 2.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ ЗДОБУВАЧІВ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ХОРТИНГУ

2.1. Методи та організація дослідження

У магістерському дослідженні нами було використано наступні методи:

Теоретичні:

- аналіз вітчизняної та зарубіжної наукової літератури з теми дослідження для визначення теоретичних засад;
- визначення понятійного апарату;
- аналіз, порівняння, узагальнення й систематизація теоретичних та експериментальних даних.

Емпіричні:

- спостереження;
- анкетування;
- бесіди про значення національно-патріотичних цінностей, особливості патріотичного виховання, знань про патріотичну символіку;
- проведено тренінги для учнів 8–9 класів: «Наша вітчизна Україна», «Державна символіка Батьківщини»;
- педагогічний експеримент для вирішення завдань дослідження.

Статистичні: збір та статистична обробка дослідно-експериментальних даних для визначення рівнів сформованості інтересу здобувачів базової середньої освіти до занять фізичними вправами у процесі позаурочної роботи з фізичного виховання.

На сьогодні існують різні визначення поняття «метод», але ми обрали визначення цього поняття з позиції педагогіки, метод – як шлях досягнення поставленої педагогічної мети. Незважаючи на деякі відмінності у розумінні категорії «метод» можна виділити ряд загальних суттєвих ознак [25, 42]:

- будь-який метод передбачає усвідомлену мету і характеризується

плановістю та реалізацією певного способу діяльності. Спосіб – це технологічна сторона методу;

- досягнення наміченої мети здійснюється у процесі діяльності, що складається з певної сукупності дій, порядок і послідовність яких визначається суб'єктом діяльності;
- метод має свій предметний зміст. До його складу входять інструмент, засоби, необхідні людині для досягнення мети. Ці засоби можуть бути інтелектуальні, практичні і предметні;
- будь який метод призначений для дії на будь-який об'єкт. Об'єктом і суб'єктом дій під час занять фізичними вправами є особистість учня, різні її сфери, емоції, воля, інтелект, статура, фізичні якості та ін.;
- у методах проявляються закономірності навчання, виховання і розвитку особистості. Оскільки вони діють об'єктивно, незалежно від волі людей, то метод, формуючись на основі цих пізнаних законів, виступає як конструктивний принцип побудови певних процедур, технологічних прийомів, способів дій;
- застосування методу обов'язково повинно вести до наміченого результату.

Науковці Б. Шиян та О. Вацеба визначили метод дослідження – як сукупність прийомів практичного або теоретичного освоєння педагогічної дійсності, розв'язання конкретних освітніх завдань, комплекс інтелектуальних дій, логічних процедур за допомогою яких педагогічна наука прагне встановити істину, підтвердити чи спростувати її [80, с. 47-48].

Методи дослідження підрозділяються на: методи одержання ретроспективної інформації, методи пошук істини, збору і обробки поточної інформації та методи оцінки ефективності навчально-виховного процесу [80, с. 49].

Основна функція методу – внутрішня організація і регулювання процесу пізнання або практичного перетворення дійсності. Отже, метод можна розглядати, як сукупність певних правил, прийомів, способів, норм пізнання і

дії.

Таким чином, правильно підібраний метод дисциплінує економить сили і час дослідника, допомагає уникнути помилок.

Організація дослідження

Дослідження стану сформованості національно-патріотичних якостей здобувачів базової середньої освіти у позаурочній роботі з фізичного виховання здійснювалось у Криворізькій гімназії № 63 Криворізької міської ради 2024-2025 навчального року.

Всього прийняло участь в експерименті 38 учнів 8–9 класів (20 учнів, контрольна група та 18 учнів, експериментальна група).

Дослідження проводилось у три етапи.

На першому, пошуковому, етапі (жовтень, листопад 2024 р.) вивчалась психолого-педагогічна та наукова література з проблеми дослідження, визначена гіпотеза, сформульовані мета і завдання, вибрані об'єкт і предмет дослідження, визначені методики дослідження, проаналізовано стан виховання патріотизму учнів Криворізької гімназії № 63 Криворізької міської ради, конкретизовано основні поняття досліджуваної проблеми, виявлено і теоретично обґрунтовано основні педагогічні умови формування патріотизму здобувачів базової середньої освіти в процесі позаурочної роботи з фізичної культури. На базі Криворізької школи-гімназії проводився констатувальний етап експерименту з метою аналізу стану і специфіки формування патріотизму здобувачів базової середньої освіти у процесі позаурочної роботи з фізичної культури, визначено основні проблеми організації позаурочної роботи. Уточнювалась методика проведення формувального етапу експерименту.

На другому, дослідно-експериментальному, етапі (грудень, 2024; січень – жовтень, 2025 р.) проводився формувальний етап експерименту щодо перевірки визначених педагогічних умов формування патріотичних почуттів здобувачів освіти у позаурочній роботі з фізичної культури. В експериментальних класах випробувалась система фізкультурно-масових, оздоровчих та спортивних заходів, спрямованих на формування національно-

патріотичних якостей учнів 8-9 класів в позаурочній роботі з фізичного виховання.

На третьому, узагальнюючому етапі (листопад, 2025 р.) проводилося уточнення і корекція отриманих експериментальних даних, здійснювалась обробка і узагальнення результатів дослідження, їх аналіз, перевірка відповідності теоретичних положень практичним результатам.

2.2. Обґрунтування педагогічних умов формування національних почуттів здобувачів базової середньої освіти у процесі фізичного виховання

Під педагогічними умовами ми розуміємо систему взаємопов'язаних складових освітнього процесу (мета, зміст, принципи, методи, форми, засоби), які дозволяють здійснювати комплексний психолого-педагогічний вплив на особистість (мотивацію, пізнавальну сферу, якості особистості тощо) майбутнього тренера зі східних одноборств з метою формування в нього готовності до професійної діяльності в дитячо-юнацьких спортивних школах [39].

Загальновідомо, що стратегічним завданням розвитку фізичної культури і спорту в Україні є засвоєння підростаючим поколінням основних цінностей фізичної культури, що забезпечують зміцнення здоров'я, розумової та фізичної працездатності дітей і молоді. Отже, спрямованість фізкультурної освіти визначається єдністю ціннісних орієнтацій, потребово-мотиваційної сфери, знань про використання фізичних вправ в умовах оздоровчого та спортивного тренування, життєдіяльності в цілому. Фізичне виховання розглядається вченими, як соціально організований інститут задоволення потреб в русі, що є функціональною основою впливу рухової діяльності на психічну сферу людини. Науковці підкреслюють, що у процесі фізичного виховання здійснюється дія не тільки на рухові здібності дитини, але і на її відчуття і свідомість, психіку та інтелект. Отже, фізичне виховання – система соціально-

педагогічних заходів, спрямованих на зміцнення здоров'я та загартування організму, гармонійний розвиток форм, функцій і фізичних можливостей людини, формування життєво важливих рухових навичок та вмінь.

Згідно Національної доктрини розвитку освіти в Україні (від 17 квітня 2002 р. № 347/2002) визначені стратегії та основні напрями подальшого розвитку освіти в Україні. В загальних положеннях звертається особлива увага на впровадження сучасних освітніх технологій. Ефективність фізичного виховання не може задовольнити інтереси і потреби учнівської молоді. Основними причинами такого становища є: зниження рухової активності учнів; слабка постановка педагогічних завдань на заняттях фізичної культури щодо створення умов для розкриття творчого потенціалу дітей; недостатній рівень науково обґрунтованих підходів щодо впровадження інноваційних педагогічних технологій; неготовність вчителів фізичної культури та тренерів закладів позашкільної освіти до проведення заходів патріотичного спрямування [48].

Результати наукових досліджень М. Тимчика й аналіз практики роботи закладів освіти свідчать, що частина фахівців фізичної культури недостатньо підготовлена до формування національно-патріотичних якостей учнів у процесі фізичного виховання. Слід постійно пам'ятати, що педагогічний процес – це завжди організація взаємодії учителя з учнями в різних видах діяльності, а успішність праці вчителя визначається характером і змістом відносин, які складаються під час педагогічного спілкування [71].

Підлітковий вік – це період вироблення світогляду, переконань, життєвого самовизначення і самоствердження, бурхливого зростання самосвідомості, активного осмислення майбутнього. Учні 17 – 9 класів мають впевнено вирішувати рухове завдання у стандартних умовах, що варіативно змінюються, а також екстремальних умовах. Основне завдання у навчанні фізичним вправам у цьому віці – щоб вміння вийшло на новий щабель, наблизилося до навички. Тепер на цьому етапі слід уточнити деталі, які визначаються в кожному окремому випадку індивідуальними особливостями

учня. Взагалі ж, у більшості випадків усвідомлене засвоєння основи супроводжується підсвідомим формуванням деталей [69].

Слід підкреслити, що сьогодні, актуальності набуває виховання у молодого покоління почуття патріотизму, що спричинене новими суспільно-політичними реаліями в нашій державі, обставинами, пов'язаними з російською агресією. Важливим чинником національно-патріотичного виховання є феномен Майдану – відстоювання загальнонаціональних інтересів відмовою учасників від особистого заради досягнення спільної мети. Зміст виховних заходів має позиціонувати Майдан як форму небаченого дотепер у світовій історії мирного колективного протесту українців у відповідь на порушення базових прав людини і громадянина з боку недемократичного політичного режиму в країні [43].

Отже, на етапі становлення й відродження України як суверенної європейської держави виникла необхідність збільшити увагу вчителів та тренерів до системи національно-патріотичного виховання учнівської молоді, тобто необхідно визначити й реалізувати такі педагогічні умови, які б якнайкраще формували національно-патріотичну вихованість учнів підліткового віку.

Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що дослідники термін «педагогічна умова» розуміють, як деяку обставину, що сприяє формуванню та розвитку педагогічних систем, явищ, процесів, якостей особистості [52; 80]:

а) *зовнішні*: позитивні відносини викладача і здобувача; об'єктивність оцінки освітнього процесу; місце навчання, приміщення, клімат тощо;

б) *внутрішні* (індивідуальні): індивідуальні властивості учнів (стан здоров'я, властивості характеру, досвід, уміння, навички, мотивація тощо).

Отже, на основі аналізу літературних джерел, можна визначити педагогічні умови як взаємопов'язану сукупність внутрішніх параметрів та зовнішніх характеристик функціонування, яка забезпечує високу результативність освітнього процесу і відповідає психолого-педагогічним

критеріям оптимальності [60].

Слід зауважити, що загальною рисою всіх означень цього поняття є спрямованість умов на вдосконалення взаємодії учасників педагогічного процесу при вирішенні конкретних завдань. Таким чином, ми педагогічні умови визначаємо як сукупність факторів, що забезпечують організацію, взаємодію об'єктів і явищ педагогічного процесу для досягнення поставленої мети.

У нашому дослідженні під педагогічними умовами формування патріотичної вихованості здобувачами базової середньої освіти будемо розуміти таку сукупність факторів, що будуть ефективно впливати на формування та розвиток усіх компонентів патріотизму учнів підліткового віку, формування їх національно-патріотичних якостей у процесі фізичного виховання. Отже, успіх та ефективність формування національно-патріотичних якостей та патріотичної вихованості учнів підліткового віку буде залежати від сукупності принципів, функціональної спрямованості навчання та виховання, методів і прийомів, засобів та педагогічних умов, за яких буде організовано освітній та виховний процеси у закладах позашкільної освіти.

Проаналізувавши досліджувану проблему, ми виділили педагогічні умови, що дозволять ефективно здійснити формування національно-патріотичних якостей та патріотичної вихованості учнів підліткового віку в освітньо-виховному середовищі секції бойових видів мистецтв закладу позашкільної освіти: використання виховного потенціалу секційного заняття з бойових видів мистецтв з метою формування національно-патріотичних якостей хлопців; активне вивчення хлопцями національно-культурної спадщини українського народу.

Отже, розглянемо більш детально визначені педагогічні умови.

Педагогічна умова 1. Використання виховного потенціалу секційного заняття з хортингу з метою формування патріотичних почуттів здобувачів базової середньої освіти.

Вибір першої педагогічної умови зумовлений тим, що патріотичне виховання учнів здійснюється, перш за все, у процесі навчально-пізнавальної та фізкультурно-спортивної діяльності шляхом внесення ціннісних складових у зміст секційного заняття та використання активних методів навчання. Модернізація секції бойових мистецтв за рахунок проведення засобів патріотичного спрямування буде здійснюватися також шляхом переконування у дотриманні обов'язкового мовного режиму в межах виховного середовища закладу позашкільної освіти.

Зауважимо, що педагогічний та тренерський колектив закладу позашкільної освіти повинен бути насичений різними аспектами патріотичного виховання. І особлива роль тут належить секції бойових мистецтв.

Отже, організація процесу виховання з урахуванням цілей і завдань патріотичного виховання вимагає розуміння того, що повинно реалізовуватися в процесі засвоєння учнями знань, умінь і навичок на секційному занятті з бойових мистецтв та в процесі самоосвіти й самовиховання учнів підліткового віку.

Слід підкреслити, що особистістю з чітко сформованими почуттями патріотизму є підліток, який вільно володіє українською мовою або прагне її вивчати; який знає історичне коріння рідного краю; любить і оберігає природу; знає символіку України й з повагою ставиться до Державних Прапора й Герба України, співає Гімн.

У додатку до Наказу №641 Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. наголошено, що з метою створення умов для реалізації кожної особистості та підтримки творчого, інтелектуального, духовного потенціалу учнівської молоді необхідно в освітній діяльності неухильно дотримуватися єдиного мовного режиму; формувати інформаційно й емоційно україномовний простір, який забезпечуватиме прилучення учнів підліткового віку до знань про рідну мову, її красу; виховувати відповідальне ставлення до рідної мови, свідомо нею користуватися; сприяти вияву українського

менталітету, способу самоусвідомлення і самоідентифікації, плекати розвиток духовної, емоційно-естетичної, інтелектуальної сфери; долучати учнів до національної історії, до різних масивів національної культури, до глибинної сутності народного життя; здійснювати розвиток мовлення не тільки на уроках української мови й літератури, а й під час секційних занять [33].

Слід пам'ятати, що завдяки рідній мові дитина пізнає світ, формується як особистість, як громадянин України. Засвоєння рідної мови повинно здійснюватися через осмислення суті слів Україна, українець, Київська Русь, козак, Запорізька Січ, рідна мова, українська нація. М. Вишняк зауважує, що рідна мова виконує дві соціальні функції – служить засобом розвитку особистості як передумови розвитку народу і використовується як засіб пізнання та комунікації. Отже, розвиток дитини відбувається в розумовому й емоційному планах. В обох випадках рідна мова має першорядне значення [11].

Відомо, що рідна мова формує розумові й емоційні якості підростаючого покоління. Вона, таким чином, є засобом не тільки розумового, а й емоційного спілкування. Під впливом почутого або прочитаного слова дитина виражає позитивні чи негативні емоції. За допомогою рідної мови відбувається художнє осмислення світу. Найбільш важливим чинником у навчанні рідної мови є спілкування. На жаль, склалося так, що цілі покоління українців, особливо міських жителів, знаючи рідну мову, не спілкувалися нею. Останнім часом ситуація змінюється на краще, однак і зараз міські учні часто «соромляться» спілкуватися рідною мовою. Тому вона мусить прийти в усі типи закладів освіти, стати основою освітнього та виховного процесів [11]. Отже, спілкування рідною мовою вимагає не тільки досконалих знань, але й уміння нею користуватися.

Як підкреслює О. Жаровська, зростити патріотично виховану особистість – завдання не з легких, тому заняття повинні бути наповнені відповідним змістом, зорієнтованості на новизну інформації та різноманітні види пошукової, розвиваючої, творчої діяльності [20].

Звернемо увагу на те, що основними напрямками виховання патріотизму і громадянськості на секційних заняттях є: виховання любові й пошани до рідної мови, прагнення зберегти її, бо як сказала Ліна Костенко «нації вмирають не від інфаркту, спочатку їм відбирає мову» [46]. Необхідно формувати свідомість про значущість сім'ї, родини, формувати знання із історії України, знати державні та національні символи, виховувати любов до природи, включати в заняття інноваційні засоби та методи.

Для виховання любові до української мови у позаурочній роботі ми проводили з хлопцями наступні заходи: «Шевченківське слово – актуальне нині», «Свято рідної мови», «Українські вечорниці».

Отже, велике значення у формуванні патріотизму молодого покоління має вивчення історії України, яка знайомить учнів з минулим нашої держави, з видатними діячами, котрі зробили вагомий внесок у розвиток української науки, культури та мистецтва. Героїчна боротьба українського народу за свою незалежність виховує почуття національної гордості за минуле нашої держави. Відомі історичні події є зразками високого героїзму українців і вони є підтвердженням високого патріотизму, великої любові до України та свого народу [33; 35]. В процесі вивчення історії України в учнів підліткового віку слід виховувати не лише патріотизм, а й гуманістичні ідеали та духовні якості, увагу й пошану до учасників війни та АТО. Ми з хлопцями проводили наступну роботу: відвідали місця історичних подій; запрошували на змагання відомих спортсменів та відомих людей, героїв військових подій та воїнів АТО.

Отже, патріотизм учнів краще виховувати на бойових традиціях, на зразках самовідданого служіння Вітчизні в сучасних умовах.

Далі звернемо увагу на те, що ефективність формування національно-патріотичних якостей та патріотичної вихованості хлопців у закладі позашкільної освіти значною мірою залежить від спрямування виховного процесу, від методів і форм його організації. У Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності визначено, що пріоритетна роль у патріотичному вихованні молоді належить активним

методам, які базуються на демократичній взаємодії, спрямовані на самостійне відшукування істини і сприяють формуванню самокритичності, творчості та ініціативи [34]. Такими методами є: ситуаційно-рольові та імітаційні ігри, соціально- психологічні тренінги, мозкові атаки, проблемні ситуації, ситуації успіху, аналіз конфліктів і стилів поведінки, використання засобів комунікації, діалог, колективні творчі справи, використання інформаційних технологій. Також значну роль у патріотичному вихованні відіграють і традиційні методи, а саме: бесіди, диспути. Наприклад, можна з хлопцями провести бесіди на тему: «Моя рідна Україна», «Державна символіка України», «Патріотизм – актуальність сьогодення», «Моє ставлення до подій на Сході» та ін.

Ми згодні з О. Жаровською, яка зазначила, що змістовим наповненням проєктної діяльності стали соціально-політичні події, які відбуваються в останні роки в Україні [20]. Так, важливими чинниками патріотичного виховання учнів стали: феномени Майдану та Небесної сотні, які позиціонувалися у відповідних проєктах як форма відстоювання загальнонаціональних інтересів, прав людини та поваги до людської гідності; героїчні вчинки українських військовослужбовців, волонтерів; персоналії учасників АТО та їх сімей, що сприяло вихованню позитивного ставлення до оборони країни, служби в Армії та виробленню активної суб'єктної позиції до подій на Сході України.

Педагогічна умова 2. Залучення здобувачів базової середньої освіти до участі у патріотичних заходах.

Реалізацію другої педагогічної умови ми проводили за допомогою проведення наступних заходів: «День Державного Прапора України», «День незалежності України», «День захисника України», «День Українського козацтва», «День Збройних Сил України», «День Соборності України», «День української вишиванки».

На формувальному етапі нашого дослідження учні 8–9 класів були залучені до участі у соціально-значимому проєкті «Я – патріот України».

Було проведено:

- благодійна акція «Зігрій солдата»;
- спортивне свято «Козацькому роду нема переводу»;
- спортивні змагання «Козацькі розваги»;
- Олімпійський тиждень присвячений Всесвітньому Дню спорту.

Також на формувальному етапі дослідження реалізацію другої педагогічної умови ми здійснювали за допомогою проєкту «Моя допомога воїнам АТО». Мета: сприяти патріотичному вихованню молоді. Завдання проєкту: виховання патріота України; надання допомоги воїнам АТО; формування духовних цінностей українського патріота: національної свідомості, любові до українського народу, рідної землі, родини, гордості за минуле й сучасне на прикладах героїчної історії українського народу.

2.3. Результати експериментального дослідження

Дослідження здійснювалось у Криворізькій гімназії № 63 Криворізької міської ради та прийняло участь в експерименті 38 учнів 8–9 класів: 20 учнів, контрольна група та 18 учнів, експериментальна група).

Метою експериментальної роботи стало теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка педагогічних умов формування патріотичних почуттів здобувачів базової середньої освіти засобами хортингу у позаурочній роботі з фізичного виховання.

Завдання патріотичного виховання експериментальних груп вирішувались відповідно до навчальної програми з фізичної культури, як на уроках фізичної культури так і в процесі позаурочної роботи з фізичного виховання в закладах позашкільної освіти, де, як правило, використовувалися різні форми навчально-пізнавальної діяльності учнів, в якій безумовно проявлялися різні аспекти становлення їхньої особистості як громадянина і патріота.

Констатувальний етап експерименту був спрямований на вивчення стану виховного процесу з точки зору формування національно-патріотичних якостей учнів 8–9 класів.

Емпіричні методи включали: експериментальні методики, констатувальний і формувальний етапи експерименту, анкетування, тестування, спостереження. Нами були розроблені анкети, опитувальники для проведення констатувального етапу експерименту; здійснено математичну обробку та аналіз отриманих даних.

Діагностика формування національно-патріотичних якостей учнів підліткового віку на початку експерименту дала змогу перейти до дослідно-експериментальної діяльності та визначити склад експериментальної групи. В ході експериментальної роботи ми визначили склад і кількість учасників експериментальної та контрольної груп; розробили й уточнили інструментарій дослідження.

Базою для формувального експерименту були обрані експериментальна та контрольна група учнів 8–9 класів Криворізької школи-гімназії № 63 Криворізької міської ради. Всього у дослідно-експериментальній роботі взяли участь 38 учнів 8–9 класів, з них 18 учнів експериментальної групи та 20 контрольної.

Критеріями вибірки досліджуваних слугували: приблизно однаковий рівень уявлень про патріотизм, їхня кількість у групах.

На основі аналізу стану сформованості національно-патріотичних якостей учнів підліткового віку розроблено три рівні патріотичної вихованості за визначеними критеріями і показниками: високий, середній, низький.

1. *Високий рівень*: характеризується глибоким розумінням сутності патріотизму, наявністю чітко аргументованої патріотичної позиції, стійкими ціннісними орієнтаціями. Учні 8–9 класів проявляють виражений стійкий інтерес до теми патріотизму, володіють глибокими знаннями з української мови, історії України та намагаються покращити й поглибити ці знання. У дітей підліткового віку на цьому рівні яскраво виражена ціннісно-патріотична свідомість, активна суб'єктно-патріотична позиція стосовно сучасних подій. Учні активно приймають участь у громадській та фізкультурно-спортивній діяльності, займаються у секції з бойових мистецтв; виявляють ініціативу в

патріотичному та спортивному самовдосконаленні, приймають активну участь у патріотичних заходах у процесі фізичного виховання: «Нащадки козацької слави», «Не перевелись на Україні козаки», «Зарниця», «Козацькі розваги» та ін.

2. *Середній рівень*: характеризується поєднанням наявної чіткої патріотичної позиції, сформованими патріотично-ціннісними орієнтаціями, переконаннями, ідеалами. На цьому рівні учні мають системні знання про патріотизм в межах уроків фізичної культури та секції бойових мистецтв. Знання з української мови, історії України достатні. Учні підліткового віку цікавляться традиціями, звичаями, культурою українського народу. Учні 8–9 класів активні в соціально-політичній сфері, але для прояву ініціативи потребують підтримки учителів, тренерів або товаришів. На цьому рівні учні підліткового віку здатні до участі у патріотичних заходах.

3. *Низький рівень*: характеризується пасивним ставленням до занять фізичної культури, питань патріотизму, відсутністю чіткої патріотичної позиції, несформованими ціннісними орієнтаціями. Учні, які знаходяться на цьому рівні, мають поверхневі, безсистемні знання про патріотизм, і, більшість із них не намагаються розширити свої знання про це явище. Потреба в активній патріотичній діяльності не має вираженого характеру. Учні безініціативні, ухиляються від участі у спортивній та громадській роботі, патріотичних заходах. Наявні елементи відчуженості й байдужості в фізкультурній та соціально-політичній сфері. Байдуже, а інколи негативно ставляться до культури, традицій, звичаїв, історії свого народу. Неадекватно оцінюють та реагують на події, котрі відбуваються на Сході нашої держави.

Слід зазначити, що основні етапи підготовки і проведення формувального етапу експерименту в рамках дослідження мали певні особливості.

1. Діагностичний етап відрізняється комплексністю. Виявляються всі основні протиріччя існуючої практики освіти з патріотичного виховання учнів підліткового віку у фізичному вихованні. Вони вивчаються з точки зору їх значення для розвитку поглядів на процес формування національно-

патріотичний якостей підростаючого покоління.

В ході дослідження, аналізуючи сучасне фізичне та патріотичне виховання учнів підліткового віку, виявлені такі протиріччя між: необхідністю формування національно-патріотичних якостей учнів у процесі фізичного виховання в закладах позашкільної освіти та відсутністю можливостей у змістовому плані проведення спортивних секцій; між необхідністю комплексно-системного підходу до формування національно-патріотичних якостей у процесі фізичного виховання та виховної роботи закладу позашкільної освіти у цілому; між важливістю, необхідністю формування національно-патріотичних якостей учнів підліткового віку і готовністю учителів та тренерсько-викладацького складу вирішувати ці завдання; між закоренілими традиційними підходами і необхідністю впровадження зазначених педагогічних умов, які значно підвищують ефективність патріотичної спрямованості процесу фізичного виховання.

2. Прогностичний етап містить:

а) управління переведення протиріч патріотичного виховання в проблему, уточнення проблематики експериментальної роботи;

б) формулювання завдань та організацію проєктуванням.

3. Експериментальний етап роботи включає в себе:

а) розробку методики експерименту й вивчення результатів;

б) вивчення результатів;

в) підготовку методичних рекомендацій для вчителів фізичної культури з формування національно-патріотичних якостей учнів підліткового віку.

Для підвищення ефективності національно-патріотичного виховання учнів підліткового віку в освітньо-виховному середовищі закладу позашкільної освіти були розроблені педагогічні умови формування національно-патріотичних якостей учнів 7–9 класів у процесі позаурочної роботи з фізичного виховання у закладах позашкільної роботи, а саме:

- використання виховного потенціалу секційного заняття з бойових видів мистецтв з метою формування національно-патріотичних

якостей здобувачів базової середньої освіти;

- залучення здобувачів базової середньої освіти до участі у патріотичних заходах.

Основні національно-патріотичні якості учнів 7–9 класів подано у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Основні національно-патріотичні якості учнів 8–9 класів

Національно-патріотичні якості	Показники
патріотична свідомість	рівень уявлень про поняття «патріотизм», «патріотичний обов'язок і відповідальність»
вірність Україні	знання Конституційних положень, основних законів держави)
активна громадянська позиція	ставлення до політичних подій у світі і до подій внутрішньополітичного життя (особливо, оцінки сепаратизму); ставлення до подій у Криму і на Сході нашої держави);
гордість за належність до України	оцінка місця і ролі України в історії світових цивілізацій та в сучасному світі;
прояв інтересу до історичного минулого України	знання важливих подій, дат української історії – особливості їх загальнонаукової особистісної оцінки
готовність до участі у патріотичних заходах закладу освіти та міста	Змагання, заходи патріотичного спрямування

У процесі експериментальної роботи було виділено три групи форм у навчально-пізнавальній діяльності з установкою на більш цілеспрямоване патріотичне виховання учнів експериментальної групи.

Першу групу склали методи і форми навчально-виховного процесу, які

сприяли формуванню в особистості учня свідомості й самосвідомості громадянина та патріота, допомагали їм усвідомлювати життєві цінності, розвивати в учнів позицію громадянина і патріота. Дану групу склали обов'язкові форми і методи навчальної та позаурочної форм діяльності, а також зустрічі зі спортсменами та учасниками АТО.

Відомо, що великий вплив на формування в учнів підліткового віку національно-патріотичних якостей закладено у навчальних дисциплінах: «Історія України», «Право», «Українська мова», «Українська література» та ін., які знайомлять учнів з досвідом українського народу, допомагають виявити традиції родини, закладу освіти, котрі збереглися і нині, виокремити те цінне, що дає можливість формувати в учнів підліткового віку свідомість громадянина та справжнього патріота.

У ході дослідження було з'ясовано у яких напрямках слід діяти, щоб сформувати національно-патріотичні якості учнів підліткового віку у процесі фізичного виховання, ми дозволили собі результати констатувального експерименту представити у вигляді рисунків.

Наведемо деякі з них на рис.2.1 та 2.2.

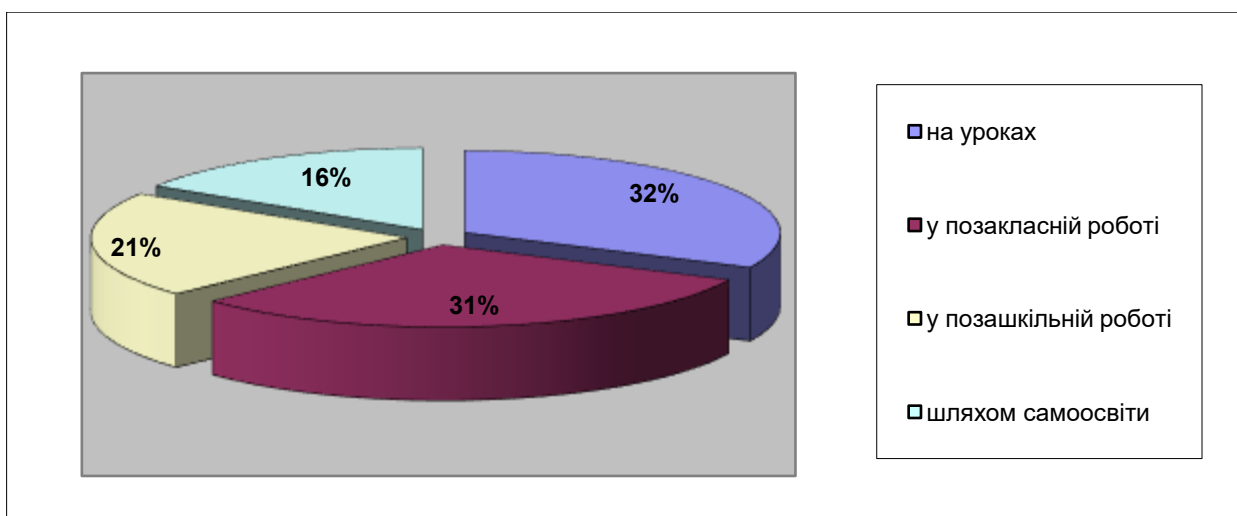

Рис. 2.1. Формування патріотичних почуттів здобувачів базової середньої освіти

2. Вам допомагають у формуванні національно-патріотичних якостей

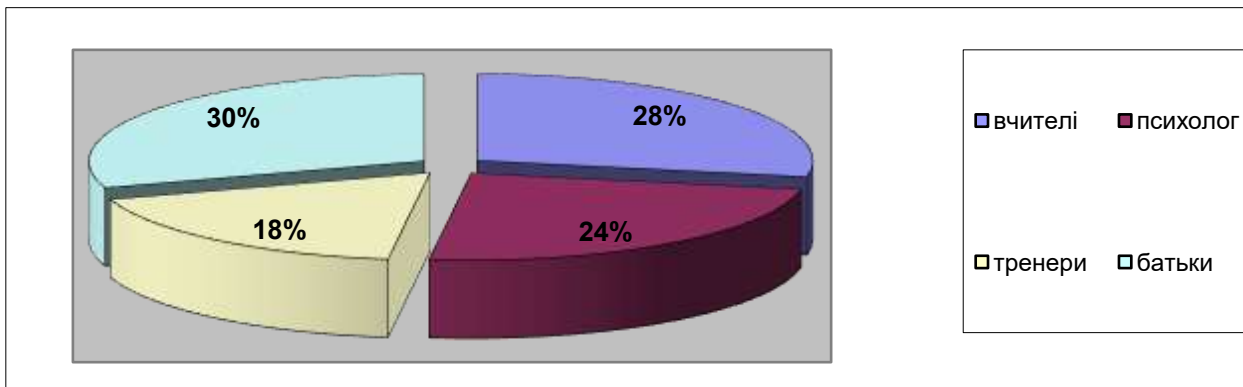

Рис. 2.2. Допомога у формуванні національно-патріотичних якостей здобувачів базової середньої освіти

Для визначення рівнів сформованості патріотизму серед учнів проводилося анкетування, тестування та різноманітні опитувальники. Наведемо результати деяких анкет. Так, з метою визначення ставлення учнів до власної країни, суспільства, хлопцям та дівчатам була запропонована анкета «Я – патріот України» (додаток А).

Аналіз анкети «Я- патріот України».

I. На питання «Чи вважаєте Ви себе патріотом України?» були отримані такі відповіді (Рис. 2.3.):

1. Так – (32,5%).
2. Ні – (12,2%).
3. Частково – (42,6%).
4. Не знаю – (12,6%)

Рис. 2.3. Відповіді учнів 8–9 класів на перше запитання анкети (у %).

З рисунку 2.3. ми бачимо, що лише кожен третій учень вважає себе патріотом (32,5%), частково – 42,6%, не вважають себе патріотами 12,2%, важко було відповісти 12,6%.

Не бажають покидати свою країну та жити в іншій країні 53,6% учнів, лише кожен сьомий учень (14,8%) виявив бажання жити за межами України.

II. На питання «Хто на Ваш погляд більшою мірою впливає на формування ваших патріотичних почуттів?» були отримані такі результати (Рис. 2.4.):

1. заклад освіти – 29,4%,
2. батьки – 26,0%
3. Оточуючі люди (друзі, близькі, знайомі)– 20,2%.
4. ЗМІ –23,2%.
5. Органи влади – 1,2%

Рис. 2.4. Відповіді на запитання анкети «Хто на Ваш погляд більшою мірою вплинув на формування ваших патріотичних почуттів?» (у %).

Підбиваючи підсумки, можна твердити, що найбільший вплив здійснюють заклади освіти і батьки, менший вплив – ЗМІ, оточуючі люди. Параметр «органи влади» зустрівся у відповідях дітей дуже рідко, що також може бути значущим при оцінці впливу представників влади на формування світогляду учнів.

III. На питання «Які категорії відносяться до поняття «патріотизму?»

було надано такі відповіді (Рис. 2.5.):

- любов та повага до Батьківщини – 38,6%;
- почуття обов'язку перед Батьківщиною, самопожертва заради неї – 15,6%;
- любов до народу, свого міста, села – 27,8%;
- не визначився – 18,0% респондентів.

Рис. 2.5. Відповідь на запитання анкети «Які категорії відносяться до поняття «патріотизму»?»

IV. На запитання, «Які ознаки патріотичного виховання?», ми отримали такі відповіді:

а) національна самосвідомість, гордість, за належність до своєї нації, народу – 38,6%;

б) любов до своєї Батьківщини, готовність до самопожертви заради її блага – 33,2%;

в) любов до рідного дому, міста – 28,4%;

г) інтернаціоналізм – 3,2%;

д) непримиримість до представників інших націй і народів – 0,8%.

Таким чином, найбільшого значення надається таким ознакам патріотичного виховання: національній самосвідомості, любові до своєї Батьківщини, готовності до самопожертви заради її блага, любові до рідного дому.

У. На питання: «Які якості притаманні патріоту?», були отримані такі відповіді:

1. Найбільшу значущість респонденти надають активна життєва позиція – 54,6% та щасливе сімейне життя відповідно 42,8%.

2. Далі займає впевненості в собі, заняття спортом – 45,3%.

3. Наступну позицію зайняли воля і чесність. Розвиток волі в середньому визначають на 29,2% чесність – 28,4%.

4. Серед якостей особистості, учні зазначили такі якості: здоров'я, дружба, любов, навчання новому, вихованість, життєрадісність, свобода, незалежність, відповідальність.

5. Аналізуючи результати двох попередніх анкет, ми виокремили основні компоненти ціннісно-патріотичної свідомості здобувачів базової середньої освіти (табл.2.2.).

Таблиця 2.2.

Компоненти ціннісно-патріотичної свідомості учнів 8-9 класів

Якості патріотизму учнів	Рівень уявлень у %			
	Найбільш повні уявлення	Стійкі принципові уявлення	Ціннісна дезорієнтація	Відсутність уявлень
Обов'язок	22	35	29	14
Честь	17	18	32	33
Гідність	11	19	36	34
Любов	20	24	33	23
Вірність	13,7	16,6	34,6	35,1
Мужність	24	28	24	24
Самовідданість	16	18	20,5	45,5
Воля	18	20	38	24
Самовіддача	24	18	22	36

Проведене дослідження показує, що більшості учням підліткового віку

притаманне почуття патріотизму. На питання, що таке, на ваш погляд, патріотизм, учні відповіли: 20% – любов до батьківщини і служіння їй, готовність до самопожертви заради її блага і спасіння; 24% – віддали перевагу мужності та самовіддачі; також учні виокремили честь, гідність, самовідданість, воля – від 11% до 18%. Разом із тим у матеріалах анкет зустрічалися і відповіді (біля 2%), що відображають національну неприязнь і непримиримість до представників інших націй.

Під час констатувального експерименту було встановлено, що основним фактором, важливою умовою формування у хлопців 8-9 класів національно-патріотичних якостей на позаурочних заходах з фізичного виховання у закладах позашкільної освіти.

Наявність патріотичних знань з'ясовувалась за допомогою тестів і анкети: «Як Ви розумієте патріотичне виховання?» та участі у спортивних заходах патріотичного спрямування.

Експериментальні дані, що характеризують рівень розвитку мотивації учнів 8 – 9 класів до позаурочних заходів патріотичного спрямування, свідчать що отримані перед початком експерименту результати майже не відрізнялись. В контрольних класах ці показники були такими: з низьким – 43,8%, середнім – 50,1%, достатнім – 6,1% учнів, з високим – немає.

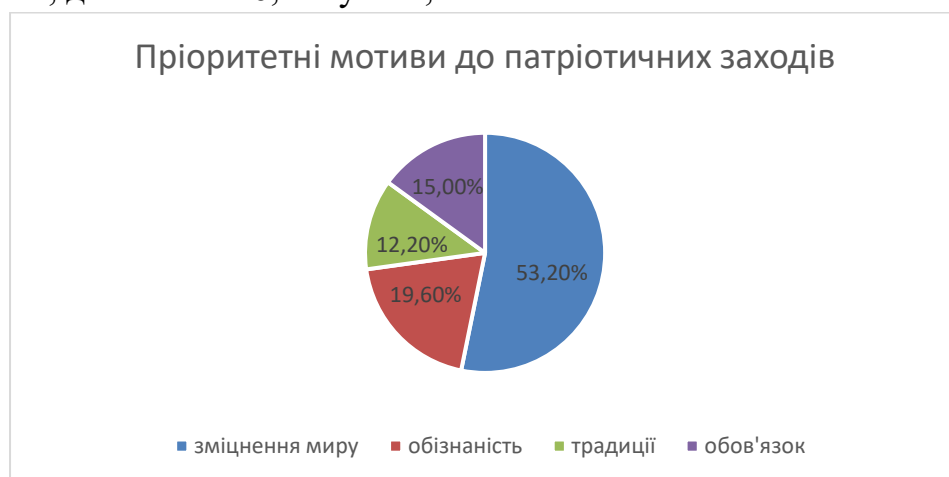

Рис. 2.6. Пріоритетні мотиви здобувачів базової середньої освіти до патріотичних заходів.

Отже, пріоритетні мотиви до патріотичних заходів учнів 8–9 класів

наступні: зміцнення миру – 53,2%, обізнаність історією рідного краю –19,6%, обов’язок перед державою – 15,0%; традицій Кривого Рогу, свого народу – 12,2%.

Для визначення патріотично-спрямованої активності учнів ми проводили тестування та анкетування учнів КГ та ЕГ за двома показниками. Мотиви до участі в активній патріотичній діяльності учнів 7–9 класів ми визначали за результатами анкет «Я –патріот України, анкета №1» (Додаток А). «Ставлення до служби в армії» анкета №2 (Додаток Б).

Рівень активної суб’єктно-патріотичної позиції учнів підліткового віку стосовно сучасних подій визначалися за допомогою тестів і анкет «Патріот» «Ставлення до військовослужбовців та служби в армії».

Результати представлені в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Узагальнені результати патріотично-спрямованої активності здобувачів базової середньої освіти

Групи	Показники	Рівні		
		Високий	Середній	Низький
КГ	Мотивація патріотизму	21,4%	25,5%	53,2%
	Участь у спортивних заходах патріотичного спрямування	31,8%	37,6%	30,4%
	Активна суб’єктно-патріотична позиція	10,0%	25,6%	64,5%
	Загальний показник	23,4%	29,8%	46,8%
ЕГ	Мотивація патріотизму	10,0%	25,5%	64,5%
	Активна суб’єктно-патріотична позиція	25,5%	42,2%	25,5%
	Участь у спортивних заходах патріотичного спрямування	20,0%	40,0%	40,0%
	Загальний показник	22,2%	28,9%	48,9%

Результати діагностики за двома критеріями зобразимо у вигляді однієї таблиці 2.4.

Результати діагностування сформованості патріотизму здобувачів базової середньої освіти

Критерії	Групи	Рівні		
		Високий, %	Середній, %	Низький, %
Патріотична вихованість	КГ	21,3	25,5	53,2
	ЕГ	20,0	26,7	53,3
Патріотична свідомість	КГ	23,4	29,8	46,8
	ЕГ	22,2	28,9	44,9

Результати свідчать, що у більшості учнів як контрольної, так і експериментальної груп патріотична вихованість знаходиться на низькому рівні (в межах від 53,3%), високий рівень мають лише біля 20% учнів 8–9 класів.

Отже на констатувальному етапі дослідження ми бачимо, що групи не різняться за своїми характеристиками щодо патріотичної вихованості.

Впроваджені в дослідно-експериментальній роботі педагогічні умови формування національно-патріотичних якостей здобувачів базової середньої освіти засобами бойових мистецтв у позаурочній роботі з фізичного виховання (а саме: використання виховного потенціалу секції бойових мистецтв з метою формування національно-патріотичних якостей учнів 8–9 класів) дозволили значно змінити на краще рівень патріотичної вихованості хлопців та дівчат підліткового віку.

Результати розподілу учнів за рівнями розвитку патріотичної вихованості здобувачів базової середньої освіти показано в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5.

Узагальнені результати ціннісно-патріотичного світогляду старших підлітків класів після формувального експерименту

Групи	Показники	Рівні		
		Високий	Середній	Низький
КГ	Патріотично-світоглядні знання	10,0%	52,0%	38,0%
	Ціннісно-патріотична свідомість	12,0%	63,0%	25,0%
	Володіння українською мовою, повага до неї	10,0%	27,0%	63,0%
	Загальний показник	11,0%	47,0%	43,0%
ЕГ	Патріотично-світоглядні знання	20,0%	60,0%	20,0%
	Ціннісно-патріотична свідомість	30,0%	60,0%	10,0%
	Володіння українською мовою, повага до неї	20,0%	52,0%	38,0%
	Загальний показник	20,7%	57,2%	22,0%

Спостереження за динамікою успішності учнів контрольної та експериментальної груп показали, що під час формувального експерименту в ЕГ значно підвищилася пізнавальна активність, відповідальність у роботі. Зокрема, збільшився відсоток учнів, готових до патріотичної саморегуляції та здійснення патріотичного виховання підростаючого покоління.

Визначення рівня сформованості патріотичної вихованості та національно-патріотичних якостей учнів дозволив підвищити ефективність навчання, своєчасно коригувати його, враховуючи індивідуальні особливості хлопців, що сприяло досягненню загальної мети. Реалізація умов, котрі сприяють формуванню патріотичної вихованості учнів, забезпечила ефективність функціонування системи виховання, що знайшло відображення в підвищенні рівня патріотичності здобувачів базової середньої освіти.

Результати, наведені у попередніх таблицях свідчать, що за усіма

критеріями в експериментальній групі значно збільшився високий та середній рівень національно-патріотичних якостей у здобувачів базової середньої освіти. За допомогою методів математичної статистики доведемо, що цей результат не є випадковим, а є результатом впроваджених нами педагогічних умов.

Також на даному етапі дослідження для більш повного підтвердження значущості та ефективності запроваджених педагогічних умов формування національно-патріотичних якостей здобувачів базової середньої освіти засобами бойових мистецтв у позаурочній роботі з фізичного виховання (а саме: використання виховного потенціалу секції бойових мистецтв з метою формування національно-патріотичних якостей учнів 8–9 класів), ми порівняли експериментальну та контрольну групи до та після експерименту (таблиця 2.6.).

Таблиця 2.6.

Динаміка рівнів сформованості патріотичної вихованості старших підлітків до та після експерименту

Рівні	ЕГ		Динаміка	КГ		Динаміка
	До експ.	Після експ.		До експ.	Після експ.	
Високий	19,2	44,5	+25,3	19,4	21,3	+1,9
Середній	22,8	42,2	+19,4	25	27,7	+2,7
Низький	58	13,3	-44,7	55,6	51	-4,6

Із таблиці бачимо, що в експериментальній групі кількість респондентів із високим рівнем збільшилася на 25,3%, на 19,4% з середнім рівнем; досить суттєво зменшилась кількість хлопців із низьким рівнем сформованості патріотичної вихованості, на 44,7%.

В той же час у хлопців контрольної групи також відбулися зміни, але вони не є досить значними. Так, лише на 1,9% збільшилася кількість респондентів із високим рівнем, на 2,7% - із середнім.

Із даних таблиць чітко видно, що після впровадження запропонованих педагогічних умов значно збільшився високий та середній рівні патріотичної вихованості та формування національно-патріотичних якостей здобувачів базової середньої освіти, в той же час відсоток учнів із низьким рівнем набагато зменшився (на 44,7%).

Таким чином, експеримент показав, що для посилення патріотичної спрямованості в освітньо-виховному середовищі закладу позашкільної освіти, необхідно вирішити низку виховних завдань: більш чітко виокремлювати напрямки патріотичного виховання серед інших видів і надавати йому необхідний статус; створювати умови для його проведення; враховувати специфіку факторів, котрі впливають на процес національно-патріотичних якостей здобувачів базової середньої освіти.

На основі вирішення цих задач стане можливою реалізація сучасних умов патріотичного виховання здобувачів базової середньої освіти, в тому числі представленої роботи.

Успіх у формуванні патріотичності та національно-патріотичних якостей у старших підлітків визначається наступними умовами: науковим забезпеченням цілеспрямованого підходу до вирішення проблеми патріотичного виховання учнівської молоді; включенням кожного учня в активну діяльність із вивчення, аналізу, осмислення історичного минулого України; формуванням в учнів підліткового віку вмінь та навичок публічного висловлювання своїх поглядів, позицій із питань історичного минулого та сучасного стану країни; підвищенням практичної спрямованості секційних занять з бойових мистецтв, осмислення стійких світоглядних основ державності та патріотизму; широким впровадженням у практику освітнього процесу активних методів навчання (діалоговий і проблемний методи, дискусії, ігри, вирішення ситуаційних завдань та ін.); формуванням у хлопців усвідомленого й зацікавленого ставлення до вивчення історичного минулого країни та сучасних проблем і тенденцій у розвитку нашого суспільства за допомогою міжпредметних зв'язків; матеріальним і моральним

стимулюванням активної діяльності хлопців у позаурочних заходах.

В ході експерименту сформувалися такі національно-патріотичні якості учнів, як впевненість; патріотична свідомість; принциповість, цілеспрямованість; інтерес до історії країни; інтерес до сучасного соціально-політичного життя України.

Дослідно-експериментальна робота підтвердила положення про те, що ефективність процесу патріотичного виховання здобувачів базової середньої освіти в освітньо-виховному середовищі закладу середньої загальної освіти та закладу позашкільної освіти підвищиться завдяки комплексному підходу в формуванні цілісної особистості дітей, особливо при вихованні їх у громадянському, державному, ідейному, політичному, правовому й моральному відношенні.

Отже, головним підсумком магістерської роботи є впровадження в освітній та виховний процеси закладу середньої загальної освіти та закладу позашкільної освіти педагогічних умов формування національно-патріотичних якостей здобувачів базової середньої освіти засобами бойових мистецтв у позаурочній роботі з фізичного виховання (а саме: використання виховного потенціалу секції хортингу з метою формування національно-патріотичних якостей учнів 8–9 класів), внаслідок комплексної, цілеспрямованої виховної діяльності.

Висновки до другого розділу

Слід відмітити, що стратегічним завданням розвитку фізичного виховання в закладах освіти є засвоєння підростаючим поколінням основних цінностей фізичної культури, що забезпечують зміцнення здоров'я, розумової та фізичної працездатності дітей і молоді. Отже, спрямованість фізкультурної освіти визначається єдністю ціннісних орієнтацій, потребоно-мотиваційної сфери, знань про використання фізичних вправ в умовах оздоровчого та спортивного тренування, життєдіяльності в цілому.

Фізичне виховання розглядається вченими, як соціально організований інститут задоволення потреб в русі, що є функціональною основою впливу рухової діяльності на психічну сферу людини. У процесі фізичного виховання здійснюється дія не тільки на рухові здібності дитини, але і на її відчуття і свідомість, психіку та інтелект. Отже, фізичне виховання – це система соціально-педагогічних заходів, спрямованих на зміцнення здоров'я та загартування організму, гармонійний розвиток форм, функцій і фізичних можливостей людини, формування життєво важливих рухових навичок та вмінь учнівської молоді.

Вибір першої педагогічної умови зумовлений тим, що патріотичне виховання старших підлітків здійснюється, переважно, у процесі навчально-пізнавальної та виховної діяльності шляхом внесення ціннісних складових у зміст секції бойових видів мистецтв та використання сучасних методів навчання та тренування.

У виборі другої педагогічної умови ми виходили з того, що заклад загальної середньої освіти має стати освітньо-виховним середовищем становлення патріота України, який може брати на себе відповідальність, брати участь у розбудові країни як незалежної та демократичної держави, сприяти єдності та соборності країни у процесі організації соціально-значимої діяльності. Для здійснення цього підходу, учнів познайомили з соціально-політичними подіями, які відбуваються в Україні. Так, важливими чинниками патріотичного виховання учнів стали: феномени Майдану та Небесної сотні,

які позиціонувалися у відповідних проєктах як форма відстоювання загально-національних інтересів, прав людини та поваги до людської гідності; героїчні вчинки українських військовослужбовців, волонтерів; персоналії учасників АТО та їх сімей, що сприяло вихованню позитивного ставлення до оборони країни, ставлення до служби в Армії та виробленню активної позиції до подій на Сході України. Результати засвідчили позитивну динаміку рівнів сформованості патріотичної вихованості та формування національно-патріотичних якостей учнів 8–9 класів та підтвердили ефективність реалізації запропонованих педагогічних умов формування національно-патріотичних якостей здобувачів базової середньої освіти засобами бойових мистецтв у позаурочній роботі з фізичного виховання.

Результати констатувального етапу педагогічного експерименту свідчать, що переважна більшість учнів підліткового віку, які відвідували секцію хортингу як контрольної, так і експериментальної груп мають низький рівень патріотичної вихованості (55,4% та 60% відповідно). Середній рівень виявлено у 25,5% учнів КГ та 22,2% – ЕГ. Високий рівень патріотичної вихованості наявний у 19,1% респондентів контрольної та 17,8% експериментальної груп.

ВИСНОВКИ

1. Згідно першого завдання дослідження було визначено, що національно-патріотичне виховання старших підлітків розуміється нами як педагогічний процес становлення особистості громадянина і патріота своєї Батьківщини на основі прийняття демократичних та національних цінностей, додержання закону, норм права, загальнолюдської моралі й участі учнів у патріотичних заходах. Патріотизм виявляється в почутті любові до Батьківщини, у моральній відповідальності за долю Батьківщини, готовності її захищати; у самовизначенні особистості та у свідомому збереженні національних духовних цінностей. Отже, бути патріотом – значить бути духовно обізнаним, бути відданим Батьківщині.

Базовими національно-патріотичними якостями визначено: любов і повага до батьків, своєї родини, відчуття гордості за свій рід; ціннісне ставлення до Батьківщини, рідного краю; толерантне ставлення до людей інших національностей, поважне ставлення до їхньої культури та традицій; усвідомлення себе частиною українського народу .

2. Згідно другого завдання дослідження було з'ясовано, що освітньо-виховне середовище сучасного закладу освіти як засіб патріотичного виховання учнів – це цілісна система, яка характеризується педагогічно доцільною цілеспрямованістю, ціннісною орієнтованістю, відкритістю до суспільства та його проблем, постійним розвитком та самоорганізацією, яка є важливим фактором особистісного розвитку учнів.

Освітньо-виховне середовище виконує такі завдання: орієнтація на створення гуманістичного інтерактивного середовища, спрямованого на максимальний розвиток особистісного потенціалу кожного учня; максимальне використання виховного потенціалу секції бойових мистецтв.

Структурними компонентами патріотизму є: когнітивний, мотиваційний, діяльнісно-поведінковий. Критеріями сформованості

кожного компонента відповідно визначені: ціннісно-патріотичний світогляд із показниками: патріотично-світоглядні знання, переконання, ідеали; ціннісно-патріотична свідомість; володіння рідною мовою, повага до неї; патріотично-спрямована активність з показниками: мотивація патріотизму; активна суб'єктно-патріотична позиція; толерантне ставлення до представників різних культур; формування національно-патріотичних якостей здобувачів базової середньої освіти, участь у патріотичних та спортивних заходах. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури охарактеризовано три рівні патріотичної вихованості здобувачів базової середньої освіти (високий, середній, низький).

3. Згідно третього завдання, було визначено, що ефективне формування національно-патріотичних якостей старших підлітків можливе за таких педагогічних умов: використання виховного потенціалу секції хортингу з метою патріотичного виховання учнів та залучення учнівської молоді до участі в заходах патріотичного спрямування.

Реалізація педагогічних умов включала таке методичне забезпечення та відповідні форми виховної роботи: щодо першої педагогічної умови - використання виховного потенціалу секції хортингу з метою патріотичного виховання учнів – конкурси, зустрічі тощо. До другої педагогічної умови – залучення учнівської молоді до участі у заходах патріотичного спрямування з використанням інтерактивних методів навчання – спортивні свята, інтелектуальні ігри, дискусії, диспути, ділові ігри, інтерактивні методи: «Мікрофон», «Акваріум», «Асоціації», «За-проти», «Займи позицію», мозковий штурм та ін. Різноманітними були форми виховання: індивідуальні, групові, масові; традиційні й інноваційні.

Результати констатувального етапу педагогічного експерименту свідчать, що переважна більшість учнів як контрольної, так і експериментальної груп мають низький рівень патріотичної вихованості (55,4% та 60% відповідно). Середній рівень виявлено у 25,5%

хлопців контрольної групи та 22,2% – експериментальної групи. Високий рівень патріотичної вихованості наявний у 19,1% респондентів контрольної групи та 17,8% експериментальної групи.

Ефективність реалізації педагогічних умов визначалася на підставі аналізу результатів формувального етапу експерименту, які засвідчили, що в експериментальній групі кількість респондентів із високим рівнем збільшилася на 25,3%, на 19,4% – збільшилась кількість здобувачів базової середньої освіти з середнім рівнем; суттєво зменшилась кількість хлопців із низьким рівнем патріотичної вихованості, на 44,7%. В той же час в учнів контрольної групи також відбулися зміни, але вони не є досить значними. Так, лише на 1,9% збільшилася кількість респондентів із високим рівнем, на 2,7% – із середнім.

Виконане дослідження не претендує на вичерпне розкриття усіх аспектів означеної проблеми. Подальшого вивчення та розробки потребують інноваційні та інформаційні технології забезпечення патріотичного виховання учнівської молоді, дослідження зарубіжного досвіду патріотичного виховання молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамчук О., Фіцула М. Патріотичне виховання студентів вищих технічних навчальних закладів: [монографія]. Вінниця: УНІВЕРСУМ, 2008. 137 с.
2. Актуальні питання фізичного виховання учнівської та студентської молоді: теорія і практика: монографія / за гол. ред. О. В. Отравенко; авт. кол.: Т. С. Бондар, В. М. Мазін, Н. П. Мартинова, О. В. Отравенко, О. І. Соколенко, О. Ф. Очкалов / Старобільськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2015. 241 с.
3. Андрущенко В., Руденко Ю. Характер особистості: гармонія національних і загальнолюдських цінностей [Текст]. *Освіта*. 2008. № 53, 24-31 грудня. С. 10-11.
4. Афанасьєв А., Іщук Н. Проблема формування ідеалів патріотичного виховання та ціннісних орієнтацій студентів на сучасному етапі [Текст]. *Рідна школа*. 2009. № 12. С. 18-21.
5. Бака М. М., Корж В. П. Фізичне і військово-патріотичне виховання молоді : навч.-метод. посібн. К. : Книга пам'яті України, 2004. 460 с.
6. Бех І., Чорна К. Патріотичне виховання дітей та молоді / *Позашкілля*. 2011. № 10. С. 9-16.
7. Білоус В.С. Патріотизм / Політологічний енциклопедичний словник. К., 2004. С. 477.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Булес. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
9. Вишняк М. Патріотичне виховання учнів за допомогою української мови та літератури / *Рідна школа*. 2001. № 9. С. 25- 28.
10. Волошина Н. М, Пампуха І. В. Порівняльний аналіз понять «патріотизм» і «націоналізм» в Україні / *Науковий Вісник Кременської обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка*. Серія: Педагогіка. 2015. Вип.5. С.122-129.
11. Гавлітіна Т. Національно-патріотичне виховання підлітків в умовах

- позашкільного навчального закладу: навч.-метод. посіб. Рівне: Волинські береги, 2007. 220 с.
12. Гарнійчук, В. Дискусія як один з методів виховання патріотизму старших підлітків [Текст] / *Історія в школі*. 2009. № 3. С. 27-30; Позакласний час. № 17/18. С. 3-10.
 13. Гевко О.І. Національно-патріотичне виховання студентів вищих педагогічних закладаів засобами декоративно-ужиткового мистецтва: Автореф. дис. канд. пед.наук: 13.00.07; Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. К., 2003. 20с.
 14. Гонський В. Патріотизм як основа сучасного виховання та ідеології держави / *Рідна школа*. 2001. № 2. С. 9 - 14.
 15. Гонтаровська Н. Створення освітнього середовища як необхідна умова морального духовного розвитку особистості [Текст] / *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2005. № 5/6. С. 144-146.
 16. Драгоманов М. П. Про українських козаків, татар та турків [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://litopys.org.ua/drag/drag07.htm>.
 17. Дубина М., Руденко Ю. Патріотичне виховання молоді / *Освіта України*. 2006. №8. С.15.
 18. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України / головний ред. В. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
 19. Євтух М.Б., Сердюк О.П. Соціальна педагогіка. 2-е вид., стереот. К.: МАУП, 2003. 232 с.
 20. Жаровська О.П. Патріотичне виховання студентів в освітньо-виховному середовищі педагогічного університету: дис...здоб. наук. ступеня к.п.н. за спец. 13.00.07, Вінниця 2015, 290 с.
 21. Жеребцова М. В., Бородін С. Е., Ніколаєв О. С. Скаутинг та краєзнавство – система патріотичного виховання молоді / Збірка статей з історії українського скаутингу. К.: ПП «Стародавній світ», 2013. 312 с.

22. Караман О. Л. Національно-патріотичне виховання дітей і молоді в різних інститутах соціалізації / *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка* № 7 (296), 2015. 219-234.
23. Качан О.А., Отравенко О.В. Цікава фізкультура як бренд Нової Української Школи: навч.-метод. посіб. / О.А. Качан, О.В. Отравенко. Полтава: вид-во ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». 2025. 154 с. URL: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/11180>
24. Кваліфікаційна робота магістра : методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня. Галузь знань А Освіта, спеціальність А4 Середня освіта (Фізична культура) / укл.: О. В. Отравенко, О. В. Ливацький, О. І. Соколенко, М. І. Карпенко ; за ред. О. В. Отравенко. Полтава : Вид-во ДЗ "ЛНУ імені Тараса Шевченка", 2025. 50 с. <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/11046>
25. Каюков В. І. Патріотичне виховання учнів загальноосвітньої школи на героїчних традиціях українського народу: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.01; Кіровоградський держ. Педагогічний ін-т ім. В.К. Винниченка. Кіровоград, 1996. 24 с.
26. Кіндрат В. К. Патріотизм В. О. Сухомлинського / Зб. матеріалів III Всеукраїнських пед. чит. «Василь Сухомлинський і сучасність». Вип. 3. Умань, 1996. С.29-31.
27. Кириченко О. В. Національно-патріотичне виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки, на традиціях українського козацтва у процесі підготовки до захисту Вітчизни [Текст] / *Управління школою*. 2007. № 27. С. 17-21.
28. Коваль Г. В. Формування патріотизму - важливий чинник соціалізації молоді України на сучасному етапі політичного процесу: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02; Микол. держ. гум. ун- тім. П. Могили. Миколаїв, 2007. 208.

29. Кононенко П., Єлісовенко Ю., Руденко Ю. Українське козацтво: шляхи розвитку, традиції виховання молоді: Козацька педагогіка / *Освіта*. 2002. №41. С.2-3.
30. Концепція Загальнодержавної цільової соціальної програми патріотичного виховання громадян на 2017-2021 роки [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/ua/about-ministry/collegium-of-the-ministry/119/122/>. Назва з екрана.
31. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді: наказ Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641 / [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/4068148>.
32. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Інф. зб. МОН України. – 2000. – № 22. – 32 с.
33. Коркішко О. Використання педагогічних технологій патріотичного виховання в позаурочній роботі сучасної школи / *Рідна школа*. 2005. № 6. С. 48 - 50.
34. Кульчицький В. Патріотичне виховання учнів у школі – стратегічний напрямок розвитку держави. *Perspectives of world science and education: материалы V Международной научно-практической конференции, г. Осака, Япония, 29–31 января 2020 г. Осака, 2020. С. 512–517.*
35. Ливацький О. В., Отравенко О. В., Ливацька С. Ю. Роль освітнього компоненту «Теорія і методика фізичного виховання» у формуванні професійних компетентностей майбутніх учителів фізичної культури. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2025. Вип. 3. С. 136–146. DOI: <https://doi.org/10.12958/3083-6514-2025-3-136-146>.
36. Ливацький О. В. Фізичне виховання учнів як складова національно патріотичного виховання. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки)*. 2015. № 7 (296). Ч. 2. С. 102-107.

37. Мелешко В. Середовищний підхід: досвід експериментальної роботи у сільській школі / *Рідна школа*. 2008. № 1/2. С. 24-27.
38. Методи виховання [Текст] / Теоретичні основи виховання і навчання: навчальний посібник / В. І. Лозова, Г. В. Троцько. Харків: ОВС, 2002. С.126-154.
39. Методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. Додаток до Наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641.
40. Миколаєнко А. Є. Патріотичне виховання старшокласників у взаємодії сім'ї і школи як об'єкт науково-теоретичного аналізу. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні науки. 2016. Вип. 140. С. 307–311.
41. Набока Л. В. Національно-патріотичне виховання учнівської молоді [Текст] / *Виховна робота в школі*. 2007. № 9. С. 27-29.
42. Нації вмирають не від інфаркту. Спочатку їм відбирають мову. <https://armyinform.com.ua/2019/12/nacziyi-vmyrayut-ne-vid-infarktu-spochatku-yim-vidbyraye-movu/>.
43. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: схвалено Указом Президента України від 25 черв. 2013 р. № 344/2013 / *Класний керівник*. 2013. № 23/24. С. 9-23.
44. Національна доктрина розвитку освіти в Україні / *Освіта України*. 2001. № 29, 18 липня. С. 4–6.
45. Отравенко Олена. Виховання ціннісного ставлення учнів, студентів і курсантів до здоров'язбережувальної діяльності засобами бойового хортингу / Олена Отравенко, Зоя Діхтяренко, Владислава Ганчева, Едуард Єрмоєнко // *Проблеми освіти: збірник наукових праць*. Електронне видання ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». К., 2024. Вип. 2 (101). С. 278-298. DOI: <https://doi.org/10.52256/2710-3986.2-101.2024.18>

46. Отравенко О. В. Психофізична підготовка майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2025. № 109. С. 70–77. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2025-109-9>
47. Отравенко О. В. Вплив активної життєвої позиції на здоров'я та психофізичну готовність учнів, студентів і курсантів до фізкультурно-спортивної діяльності в закладах освіти / О. В. Отравенко, З. М. Діхтяренко, Е. А. Єрмоменко // *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. № 2, 2025. С. 149-163. DOI: <https://doi.org/10.12958/3083-6514-2025-2-149-163>
48. Отравенко О.В., Дубовой О.В., Гончаренко В.І. Стресостійкість як професійно значуща риса майбутнього фахівця фізичного виховання і спорту в умовах сучасних змін. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Педагогічні науки»*. 2023. № 3 (357). С. 77–84. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-3\(357\)-77-84](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-3(357)-77-84)
49. Отравенко О.В. Науково-дослідна робота як складова якісної професійної підготовки здобувача вищої освіти. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. №1(332). 2020. С.47-55. DOI: 10.12958/2227-2844-2020-1(332)-47-55
50. Отравенко О. В. Національно-патріотична спрямованість професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. № 6(303), Жовтень. 2016. Ч.1. С.272-281. ISSN 2227-2844.
51. Отравенко О. В., Пелипась Д. С. Формування національно-патріотичних якостей учнів основної школи у процесі фізичного виховання. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. № 4(318), Травень, 2018. Ч.1. С. 85-94. ISSN 2227-2844.

52. Отравенко О. В., Пелипась Д. С. Спортивно-патріотичне виховання молоді у контексті національних та європейських цінностей. *Scientific Practice: Modern and Classical Research Methods: Proceedings of the IV International Scientific and Theoretical Conference (May 26, 2023, Boston)*. 2023. С. 297-301. DOI: <https://doi.org/10.36074/logos-26.05.2023.088>.
53. Патріотичне й інтернаціональне виховання [Текст] // Педагогіка: підручник / А. І. Кузьминський, В.Л. Омеляненко. К.: Знання, 2007. С. 272-273.
54. Патріотичне виховання учнів засобами туристсько-краєзнавчої роботи / Уклад. О. Панкратьєв, О. Мацевич, Т. Сідельнікова та ін. Луганськ: Знання, 2008. 164 с.
55. Пащенко Д. Патріотичне й національне виховання - складові становлення громадянина / Шлях освіти. 2002. № 1. С. 9-14.
56. Педагогіка вищої школи: підручник / В. П. Андрущенко, І. Д., Бех І. С. Волощук [та ін.]; за ред. В. Г. Кременя, В. П. Андрущенко, В. І. Лугового. К.: Педагогічна думка, 2008. 256 с.
57. Петронговський Р. Теорія і практика формування патріотизму старшокласників: [монографія] / За ред. М. Левківського. Житомир: Полісся, 2003. 192 с.
58. Приходченко К. І. Створення творчого освітньо-виховного середовища в спеціалізованій гуманітарній школі: [методичні рекомендації]. Донецьк: ДонНУ, 2004. 50 с.
59. Положення про Громадську раду з національно-патріотичного виховання при Міністерстві освіти і науки України: затверджено наказом М-ва освіти і науки України від 24 листопада 2009 р. № 1058 / *Основи захисту Вітчизни*. 2010. № 2. С. 24.
60. Положення про Центр патріотичного виховання: наказ М-ва України у справах сім'ї, молоді та спорту від 17.09.2009 № 3272 / *Основи захисту Вітчизни*. 2010. № 2. С. 7-11.

61. Проблеми фізичного виховання. – [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://shpora.net/index.cgi?act=view&id=44436>.
62. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. І. Бех, К. Чорна. Київ. 2014. 29 с. http://zocstkum.ucoz.ua/biblioteka/2015/Programa_patriotichnogo_vuxovannya.pdf.
63. Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки. Указ Президента України від 13 жовтня 2015 року № 580/2015 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/5802015-19494>.
64. Роль освітньо-виховного середовища вищого навчального закладу <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=14243&chapter=1>.
65. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: навчальний посібник. 2-е вид., стереотип. Київ: Академвидав, 2009.–360 с.
66. Система фізичного виховання. [Електронний ресурс] Режим доступу до списку: www.ovc.kharkov.ua/sotmfv-2ed.pdf.
67. Скуратівський В. Патріотизм. Філософський енциклопедичний словник. К., 2002. С. 471-472.
68. Стьопіна О.Г. Патріотичне виховання: теорія та практика / *Шкільний світ*. 2007. № 42. С. 6 - 8.
69. Сухомлинська О. Програма національного виховання в умовах освітніх модернізаційних змін / *Шлях освіти*. 2010. № 4. С. 4 – 8.
70. Сучасні тенденції та перспективи розвитку фізичного виховання і спорту: колективна монографія: за гол. ред. О. В. Отравенко; авт. кол.: Л. В. Зубченко, О. В. Ливацький, С. Ю. Ливацька, Н. П. Мартинова, О. В. Отравенко, О. І. Соколенко, О. Д. Шинкарьова, С. І. Шинкарьов. Полтава: Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2023. 216 с. <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9835>
71. Тимчик М. Патріотичне виховання старших підлітків у процесі фізкультурно масової роботи: Автореф. дис...канд. пед. наук: 13.00.07.

- К., 2012. 19 с.
72. Ткаченко В. Патріотизм / Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. Ред. В. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. С. 633-634.
73. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
74. Фізичне виховання. – [Електронний ресурс] Режим доступу до списку: <http://www.ukrreferat.com/index.php?referat=26857>.
75. Худолій О. М. Загальні основи теорії і методики фізичного виховання: Навч. посібник. 2-е вид., випр. Х.: «ОВС», 2008. – 406 с.
76. Чорна К. Національна ідея як фактор становлення патріотизму у дітей та молоді / Шлях освіти. 2008. № 3. С. 5 - 11.
77. Шевченко Г.П., Рашидова С.С. Духовні основи патріотичного виховання [Текст]: монографія; Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. Луганськ: Ноулідж, 2012. 197 с.
78. Щербань П. Українська національна ідея і сучасні проблеми виховання учнівської та студентської молоді [Текст] / *Вища освіта України*. 2005. № 4. С. 62-67.
79. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Частина 1. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2001. 272 с.
80. Шиян Б. М., Вацеба О. М. Теорія і методика наукових педагогічних досліджень у фізичному вихованні та спорті: навч. посіб. Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2008. 276 с.
81. Школа О.М., Отравенко О.В., Фоменко О.В., Сичов Д.В. Оздоровчі фітнес технології в навчанні. Вид-во ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Полтава. 2025. 129 с. <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/11016>
82. Яців Я.М. Національно-патріотичне виховання учнівської молоді у позаурочний час на західноукраїнських землях (1919-1939рр.): Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.01; Прикарпатський національний ун-т ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2005. 20 с.

83. Arato A. The Rise, Decline and Reconstruction of the concept Civil Society, and the Directions for future reseach IPSA Congress. Berlin 1994.
84. Kelli G.A. The psychology of personal constructs. Vol.1/G/Kelly. New York, Norton, 1995.
85. Khoroshukha M., Griban G., Terentieva N., Tkachenko P., Petrachkov O., Semeniv B., Otravenko O. et al. Influence of different training activities on development of junior athletes' logical thinking. International Journal of Human Movement and Sports Sciences. 9(1), 2021. 62-70. doi: 10.13189/saj.2021.090109. <http://www.hrpub.org>
86. Valeriy Zhamardiy, Olena Shkola, Olena Otravenko, Olena Momot, Mariia Andreieva Vasyl Mudryk & Galina Putiatina. Dynamics of the Functional State of Students in the Process of Powerlifting in Higher Education. International Journal of Applied Exercise Physiology . 2020. VOL. 9 (10). P. 24-35. <http://ijaep.com/Journal/vol.9.10.pdf>
87. Otravenko O.V. Formation of digital competence of future physical education teachers in innovative environment. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. Т.3. Вип.70. С. 180–184. DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.70-3.33>.
88. Olena Otravenko, Olena Shkola, Valeriy Zhamardiy, Olena Sokolenko, Olena Pavliuk, Oleksandr Hadiuchko (2022). Analysis Of The Current State Of Training Of Future Specialists In Physical Culture And Sports In The Conditions Of Distance Learning. *JOURNAL of Positive School Psychology*. <http://journalppw.com> 2022, Vol. 6, No. 8, 6018-6031. ISSN 2717-7564 (Online) <https://journalppw.com/index.php/jpsp/article/view/10876>
89. Otravenko, Olena Method of physical improvement of higher education students by means of functional training in the aspect of health-preservation / Otravenko, Olena, V; Shkola, Olena M.; Zhamardiy, Valeriy O.; Pavliuk, Olena M.; Radchenko, Alina, V; Donchenko, Viktoriia I.; Myronenko, Svitlana G. *Acta Balneologica*. 66(1). 2024. 40-48. DOI: 10.36740/ABAL202401107.

90. Otravenko O.V. Trends in the development of creative scientific potential in higher education applicants. *SWorldJournal*. 2022. № 2 (15-02). P. 40–45. DOI: <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2022-15-02-006>
91. Olena M. Shkola, Olena V. Otravenko, Viktoriia I. Donchenko et al. The influence of tae-bo on the development of motor potential of students of medical and pedagogical specialties and its efficiency in the process of extracurricular activities. *Wiadomości Lekarskie*, VOLUME LXXV, ISSUE 4 PART 1, APRIL 2022 P. 865-870. DOI: 10.36740/WLek202204121.
92. Fedorchenko, T., Boltivets, S., Dovgan, N., Dikhtiarenko, Z., Yeromenko, E., Kukushkin, K., Otravenko, O., Zavistovskyi, O., Khatko, A., Kolomoiets, H., Berezhna, T., Veselova, V., Steshyts, A., Khimich, V., Demchenko, N., Yeromenko, V., Grechana, L., Petrova, O., Kozlova, K., Ilnytskyi, I., Rebryna, A., Tsviha, A., Kostenko, V., Dehtyaryov, A. (2022). *Ensuring Standards of Quality of Life in a Turbulent World. Monograph*. Opole: The Academy of Applied Sciences – Academy of Management and Administration in Opole, 2022; pp. 623. ISBN 978-83-66567-48-1. Part 5. «Combat Horting as a means of physical education of a harmoniously developed, successful, a vitally active personality – pupils, students and cadets: results of research work» (pp. 498-597).

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета «Я – патріот України»

- I. Чи вважаєте Ви себе патріотом України?
 1. Так.
 2. Ні.
 3. Частково.
 4. Не знаю.
- II. Хто на Ваш погляд більшою мірою вплинув на формування ваших патріотичних поглядів:
 1. Заклад освіти.
 2. Оточуючі люди, друзі.
 3. Батьки.
 4. Органи влади.
 5. ЗМІ.
- III. Як Ви для себе визначаєте поняття «патріотизм»?
 - III.1. За якими ознаками або висловлюваннями Ви визначаєте для себе поняття «патріотизм»?
 1. Національна самосвідомість, гордість за належність до своєї нації, народу.
 2. Непримиримість до представників інших націй і народів.
 3. Інтернаціоналізм, готовність до співпраці з представниками інших націй і народів в інтересах своєї країни.
 4. Безкорислива любов і служіння Батьківщині, готовність до самопожертви заради її блага або спасіння.
 5. Любов до рідного дому, міста, країни, вірність національній культурі, традиціям, устрою життя.
 6. Намагання працювати для процвітання України, для того, щоб держава, в якій ти живеш, була авторитетною, міцною і поважаною у світі.

7. Патріотизм нині не актуальний, не сучасний, не для сучасної молоді;

8. Патріотизм це лише романтичний образ, літературна вигадка.

9. Інше _____

III. Перед вами список індивідуально-психологічних характеристик і життєвих цінностей людини.

10. Визначте для себе ті якості і цінності, якими повинен володіти справжній патріот (потрібне підкресліть).

- активне діяльне життя;
- життєва мудрість;
- здоров'я (фізичне, духовне і психічне);
- краса природи і мистецтва;
- любов (духовна і фізична);
- матеріальне забезпечення життя;
- наявність добрих і вірних друзів;
- суспільне визнання;
- пізнання (освіта, кругозір);
- корисне дозвілля, розваги;
- розвиток (постійне духовне і фізичне вдосконалення);
- свобода (самостійність, незалежність в судження і вчинках);
- щасливе сімейне життя;
- щасті інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому);
- творчість (можливість творчої діяльності);
- впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч);
- охайність;
- вихованість (гарні манери);
- високі запити (високі вимоги до життя);

- життєрадісність;
- старанність;
- незалежність;
- непримиримість до недоліків у себе та інших;
- освіченість;
- відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати слово);
- раціоналізм (вміння розумно і логічно мислити, приймати обдумані раціональні рішення);
- самоконтроль (стриманість, самодисципліна);
- сміливість у відстоюванні своєї думки, своїх поглядів;
- тверда воля (вміння наполягти на своєму, не відступати перед труднощами);
- терпимість (до поглядів і думки інших, вміння прощати іншим їх помилки);
- широта поглядів (вміння зрозуміти іншу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички);
- чесність (правдивість, щирість);
- ефективність у справах (працьовитість);
- чуйність (турботливість).

Анкета №2

«Ваше ставлення до служби в армії»

1. Чи вважаєте ви військову службу почесним обов'язком громадянина?
а) так; б) ні; в) складно відповісти.
2. Як ви думаєте, чи потрібна юнакам служба в армії?
а) так; б) ні; в) складно відповісти.
3. Чи можна назвати ставлення до сучасної армії позитивним?
а) так; б) ні; в) складно відповісти.
4. Ви цікавитесь ви військовою технікою?
а) так; б) ні; в) складно відповісти.
5. Чи хотіли б ви володіти військовою спеціальністю?
а) так; б) ні; в) складно відповісти.
6. Чи вважаєте ви, що дисципліна та самодисципліна є важливими умовами військової служби?
а) так; б) ні; в) складно відповісти.
7. Чи готові ви проходити військову службу далеко від дому?
а) так; б) ні; в) складно відповісти.
8. Ви допускаєте, що під час служби можете постраждати від «дідівщини»?
а) так; б) ні; в) складно відповісти.
9. Чи вважаєте ви, що військова служба неможлива без ризику?
а) так; б) ні; в) складно відповісти.
10. Ви знаєте в яких військах проходив службу ваш дід, батько?
11. Підкресліть найбільш важливі вміння і навички, якими повинен володіти захисник Вітчизни.
а) бойова підготовка (захист, дисципліна);
б) фізична підготовка (сила, спритність);
в) освіта (розум, здібність);
г) особисті якості (сміливість, мужність).

**Методичні рекомендації для вчителів фізичної культури щодо
проведення різних форм патріотичних заходів
з учнями підліткового віку**

Патріотичне виховання, це процес свідомого та цілеспрямованого впливу на особистість, що призводить до виникнення в неї стійких механізмів регулювання патріотичної свідомості, патріотичного відношення і поведінки. Патріотичному вихованню дітей необхідно приділяти увагу не тільки у сім'ї, закладі освіти, але й на секційних заняттях.

1. Для учнів підліткового віку ми рекомендуємо проводити різні конкурси, змагання з патріотичною тематикою: День Вишиванки, захисники вітчизни в моїй родині, моя Батьківщина – Україна та ін.

2. Необхідно проводити більше зустрічей з волонтерами, учасниками АТО, майстер-класів з виготовлення сувенірів для бійців Української армії тощо.

3. Можна запровадити наступні заходи:

- тренінги, дискусії, мозкові штурми «Патріотизм як суспільна та особистісна цінність», «Моє ім'я Україна»; «Національно-патріотичне виховання у викликах часу»;
- проведення українських народних ігор, зокрема: «Високий дуб», «Чаклун», «Хлібчик»;
- проведення конкурсів «Слава українським військовим», «У світі немає кращої країни, ніж Україна» та ін.

1. Для підвищення рівня патріотичної вихованості та формування національно-патріотичних якостей запрошуємо учнів підліткового віку до спортивних секцій з бойових мистецтв. Східні бойові мистецтва мають систему спеціальних методів морально-психологічної підготовки й саморегуляції. Ці різновиди японських бойових мистецтв ґрунтуються на

моральному кодексі самурайської честі –«бусідо». Головна мета всіх систем одноборств не тільки захистити себе фізично або отримати перемогу над суперником, а й засвоїти певний моральний кодекс, який полягає в тому, щоб бути чесним, увічливим, скромним, благородним, готовим завжди допомогти слабшому, який потребує цієї допомоги.

Заняття східними одноборствами дозволяють не тільки забезпечити відповідну фізичну та інтелектуальну підготовку дітей, а й виховати законослухняного громадянина, який здатний відстояти та захистити себе, ґрунтуючись на ввічливості, чесності, благопристойності, цілісності, єдності й гармонії протилежностей, наполегливості й самовладанні.

Слід підкреслити, що лише завдяки почуттям національної єдності, злагоди, миролюбності можна зберегти та зміцнити Україну.

Отже, вирішуючі завдання дослідження та перевіряючі ефектиність педагогічних умов було з'ясовано, що зміст виховного процесу в Криворізькій школі – гімназії та закладу позашкільної освіти «Дитячо-юнацька спортивна школа №8 Криворізької міської ради» спрямовано на виховання духовних та національних цінностей здобувачів освіти, використовуючи сучасні методи та форми патріотичного виховання; забезпечено цілеспрямований та систематичний вплив засобів фізичної культури на формування інтелектуального, емоційно-ціннісного, патріотичного компонентів громадянської самосвідомості учнів 8 – 9 класів; постійно поглиблювались у здобувачів базової середньої освіти інтерес до традицій, звичаїв українського народу.

Фізкультурно-патріотичне свято «Нащадки козацької слави»

14.30- Звучать мелодії про спорт та інші спортивні пісні.

15.00. Шиккування команд. Відкриття змагань.

Звучать фанфари, під спортивний марш команди виходять в колону по одному та шикуються біля оргкомітету (Виводить учасників змагань – суддя при учасниках).

В час руху параду ведучий:

Сьогодні у нас свято - проводяться змагання фізкультурно-патріотичного комплексу учнів «Нащадки козацької слави».

Командуючий парадом подає команди: «Рівняйсь!», «Струнко!» «Рівняння на середину!» та докладає оргкомітету про готовність команд.

Ведучий: Здоров'я й щастя всій вашій Родині,

А цвіту і плоду – моїй Україні!

Щоб був достаток на столі

У кожному місті та селі.

Щоб всього у вас було доволі –

Ковбас і сала, хліба й солі.

Щоб працювали ми та мали

І дарували й пригощали.

То хай не буде переводу

Козацькому роду!

Ведучий: Слово для вітання надається директору закладу освіти.

Ведучий: «Загальна команда «Рівняйсь!, Струнко!»

Учасникам змагань рівняння на Державний Прапор України.

(звучить Державний Гімн України)

Ведучий: Від імені оргкомітету змагання «Нащадки козацької слави» оголошуються відкритими.

Ведучий: Зустрічайте танцювальний ансамбль.

Ведучий: Слово надається головному судді змагань.

(головний суддя інформує програму змагань, оголошує судейську бригаду)

Ведучий: Командуючому парадом увести учасників змагань до місць підготовки до змагань (командуючим парадом уводить команди)(Звучить марш).

Ведучий: Ми запрошуємо команди до участі у 1-му конкурсі. Презентація команди: Не хвилися, червоно калино, - маєш білий цвіт.

Не журися, славна Україно, маєш добрий рід».

1 Конкурс. «Презентація команди».

(команди виступають за жеребкуванням). Конкурс оцінюється в 20 балів).

Ведучий: А зараз команди переходять до наступних конкурсів:

- стрибок у довжину з місця;
- згинання та розгинання рук в упорі лежачі;
- човниковий біг 4 x 9 м;
- конкурс знатоків історії українських козацтв «Тільки тим історія належить, хто за неї бореться й живе».

(команди переходять до наступних конкурсів за маршрутними листами)

Ведучий: Всі учасники запрошуються до наступної естафети: «Герць козацький джур».

Ведучий: А зараз на Вас чекає останній конкурс «Перетягування канату».

Ведучий: Зустрічайте спортсменів з тхеквон-до закладу позашкільної освіти «Дитячо-юнацької спортивної школи №8 Криворізької міської ради»».

Парад-нагородження.

Звучать мелодії про спорт.

Відгук наукового керівника на кваліфікаційну роботу

Жукова Андрія Леонідовича

«Формування патріотичних почуттів старших підлітків засобами хортингу»

здобувача вищої освіти другого (магістерського) рівня за спеціальністю 014.11 Середня освіта. (Фізична культура)

Кваліфікаційна робота «Формування патріотичних почуттів здобувачів базової середньої освіти засобами хортингу» Жукова А.Л. присвячена важливій проблемі формування патріотизму підлітків у закладах загальної середньої освіти засобами хортингу. Тема є актуальною, особливо під час воєнного стану.

Автор обґрунтовує й експериментально перевіряє ефективність педагогічних умов формування патріотичних почуттів здобувачів базової середньої освіти засобами хортингу. Розкриває особливості та виховний потенціал освітньо-виховного середовища сучасних закладів освіти.

Серед сильних сторін роботи слід відзначити чітку логічну побудову матеріалу, обґрунтованість висновків. Наукова новизна результатів дослідження полягає у тому, що: уперше обґрунтовано педагогічні умови формування формування патріотичних почуттів здобувачів базової середньої освіти засобами хортингу. (а саме: використання виховного потенціалу секції хортингу з метою формування патріотичних почуттів учнів 8–9 класів). Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що розроблено методичні рекомендації для вчителів фізичної культури, тренерів секційних занять, щодо проведення різних форм патріотичних заходів. За матеріалами роботи надруковані тези у збірнику міжнародної конференції.

Робота Жукова Андрія Леонідовича є завершеним, самостійним та методично обґрунтованим дослідженням, відповідає вимогам магістерського рівня та заслуговує на оцінку «добре», а її автор на присвоєння освітнього ступеня магістра за спеціальністю 014.11 Середня освіта (Фізична культура).

Науковий керівник:

к. п. н., доцент, завідувач

кафедри ТМФВ

Олена Отравенко

РЕЦЕНЗІЯ

на кваліфікаційну роботу **Жукова Андрія Леонідовича**
на тему: «**Формування патріотичних почуттів старших підлітків засобами хортингу**», здобувача вищої освіти другого (магістерського) рівня зі спеціальності 014.11 Середня освіта (Фізична культура)

Представлена на рецензування кваліфікаційна робота присвячена актуальній проблемі формування патріотичних почуттів старших підлітків засобами хортингу.

Структура роботи складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (92 найменування), 6 таблиць, 8 рисунків, 4 додатки. Загальний обсяг роботи – 84 сторінки.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в обґрунтуванні педагогічних умов формування патріотичних почуттів здобувачів базової середньої освіти засобами хортингу (а саме: використання виховного потенціалу спортивної секції хортингу з метою формування патріотичних почуттів учнів 8-9 класів). Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що розроблено методичні рекомендації для вчителів фізичної культури, тренерів секційних занять щодо проведення різних форм патріотичних заходів.

Оформлення кваліфікаційної роботи відповідає встановленим вимогам: структура витримана, таблиці оформлено коректно, список використаних джерел подано відповідно до чинних стандартів.

Однак варто вказати на необхідність наукового аналізу більшої кількості іншомовних джерел із даної проблеми. Також доречно було б у першому розділі подати більш розгорнуті матеріали у таблицях, що значно структурувало б роботу. Вказані зауваження не мають суттєвого характеру та не знижують загальної науково-практичної цінності дослідження.

Наукова робота Андрія Леонідовича Жукова є завершеним, самостійним і методично обґрунтованим дослідженням та заслуговує на оцінку «добре».

Рецензент:

канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри
технологій оздоровлення та фізкультурно-спортивної
реабілітації факультету соціально-гуманітарних
технологій, спорту та реабілітації
Державного податкового університету

Зоя ДІХТЯРЕНКО

